

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Evelinos Jovaišytės,
II kurso, baudžiamosios justicijos teisės,
studijų šakos studentės

Magistro darbas

PROPORCINGUMO PRINCIPAS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Vadovas: asist. Gintaras Jasaitis
Recenzentas: Andrej Gorbatkov

Vilnius
2016

TURINYS

ĮVADAS	2
1. PROPORCINGUMO PRINCIPO SAMPRATA IR REIŠMĖ.....	5
2. PROPORCINGUMO PRINCIPO TAIKYMAS IKITEISMINIO TYRIMO STADIJOJE	14
2.1. Proporcingumo principo laikymasis skiriant kardomąsias prievartos priemones ...	14
2.2. Proporcingumo principo laikymasis taikant kitas procesines prievartos priemones	32
3. PROPORCINGUMO PRINCIPO LAIKYMASIS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME STADIJOJE	48
4. PROPORCINGUMO PRINCIPO REALIZAVIMO IR ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ UŽTIKRINIMO SANTYKIO PROBLEMA.....	54
IŠVADOS.....	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
SANTRAUKA	76
SUMMARY	77

Įvadas

Magistro darbo aktualumas. Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines, jas gerbti ir užtikrinti jų saugumą yra kiekvienos demokratinės valstybės pareiga. Lietuvoje žmogaus teisės saugomos remiantis pagrindiniais tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais. Pagrindinis įstatymas Lietuvoje yra Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija), kuri įtvirtina pagrindines žmogaus teises ir laisves ir skelbia, kad teisės į gyvybę, orumą bei laisvę yra prigimtines.¹ Be to, baudžiamasis ir baudžiamojo proceso įstatymai yra pagrindiniai norminiai teisės aktai ginantys žmogaus teises ir laisves. Tarptautinis aktas yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK).² Šioje Konvencijoje tiesiogiai įtvirtintos teisės – kankinimo uždraudimas (EŽTK 3 str.), teisė į laisvę ir saugumą (EŽTK 5 str.), teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą (EŽTK 8 str.). Tačiau žmogus, turėdamas šias savo teises ir laisves, gali jomis piktnaudžiauti, elgtis nederamai, ignoruodamas socialinę aplinką ir netgi nusikalsti. Todėl kyla klausimas, kaip nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje ir užtikrinti baudžiamojo proceso paskirtį nesuvaržant ir nepažeidžiant asmens teisių ir laisvių. Žmogaus teisių suvaržymas visais atvejais yra blogybė, tačiau ši blogybė pasirenkama siekiant visuomenės požiūriu labai svarbių tikslų – atskleisti nusikalstamą veiką ir pritaikyti įstatyme numatytas sankcijas, ją padariusiems asmenims. Procesinių prievartos priemonių taikymas, suvaržant žmogaus laisvę, turi būti paskutinė iš alternatyvų vykdant teisingumą. Alternatyvų buvimas yra vienas iš proporcingumo principų elementų. Taigi, proporcingumo principas yra vienas iš pagrindinių baudžiamojo proceso principų ir vienas iš bendrųjų teisės reikalavimų, įtvirtintų Konstitucijos nuostatuose, kurios gina patį žmogų, jo teisę į nuosavybę, darbą, laisvę, garbę ir orumą, privatų gyvenimą ir pan. Proporcingumo principas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 11 straipsnyje, kuriame apibrėžiama proporcingumo principo turinys ir taikymo sąlygos³. Taigi, šis principas draudžia per daug griežtai varžyti asmenų teises ir laisves, todėl, bet kokia taikoma poveikio priemonė turi būti adekvati siekiamam tikslui. Proporcingumo principas įpareigoja pasirinkti tokius suvaržymus, kurie savo pobūdžiu ir turiniu darytų kiek įmanoma minimalų neigiamą poveikį asmeniui. Kitas šio principo tikslas yra drausti smurtauti, grasinti ar atlikti žmogaus orumą žeminančius ir sveikatai kenkiančius veiksmus, taikant procesines prievartos priemones.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

² Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-07-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0DD705F93CDD>>

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

Magistro darbo tikslas pateikti kiek įmanoma išsamesnę proporcingumo principo sampratą, jo kilmę, reikšmę baudžiamajame procese, išanalizuoti procesinių prievartos priemonių taikymo ribas, užtikrinant proporcingumo principą, įvertinti paskirtų bausmių proporcingumą bei pateikti neproporcingus fizinės jėgos panaudojimo atvejus.

Magistro darbo uždaviniai:

1. Pateikti išsamią proporcingumo principo sampratą teoriniu aspektu ir atskleisti ypatingą jo reikšmę baudžiamajame procese.
2. Išanalizuoti proporcingumo principo pagrindinius vertinimo kriterijus ir nustatymo būdus.
3. Atskleisti proporcingumo principo laikymąsi ikiteisminio tyrimo stadijoje, taikant kardomasias ir kitas procesines prievartos priemones.
4. Įvertinti proporcingumo principo įgyvendinimą teisminėje stadijoje.
5. Nustatyti pagrindines proporcingumo principo laikymosi problemas, panaudojus fizinę jėgą.

Magistro darbo objektas – proporcingumo principo laikymasis atliekant procesinius veiksmus visame baudžiamajame procese. Darbe išskiriami ir analizuojami pagrindiniai proporcingumo principo aspektai, proporcingumo samprata Lietuvos teisės doktrinoje ir kitų kitų valstybių, Vokietijos, Estijos, Prancūzijos, Danijos, Rusijos. Tiriama proporcingumo principo kilmė, proporcingumo nustatymo būdai bei jo vertinimo kriterijai. Analizuojamos procesinių prievartos priemonių taikymo ribos ikiteisminio tyrimo stadijoje. Tačiau dėl ribotos darbo apimties pagrindinis dėmesys skiriamas tik pačioms svarbiausioms kardomosioms ir kitoms procesinėms priemonėms, kurių taikymas labiausiai riboja pagrindines žmogaus teises, kaip laisvės atėmimas ar neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės, kuriomis kėsinama į privatų žmonių gyvenimą. Tiriamas paskirtų bausmių proporcingumas, atsižvelgiant į skirtingo pobūdžio nusikalstamas veikas, bei nagrinėjama turto konfiskavimo problematika. Pateikiami neproporcingi procesiniai veiksmai, panaudojus fizinę jėgą ir žeminant žmogaus orumą.

Tyrimo metodai. Magistro darbe naudojami statistinis, istorinis, aprašomasis, sisteminis, loginis, dokumentų analizės, lyginamasis, apibendrinimo bei lingvistinis metodas. Istorinis metodas pasitelkiamas nagrinėjant proporcingumo principo kilmę ir sampratą. Statistinis metodas naudojamas siekiant atskleisti proporcingumo laikymosi problemas taikant kardomasias priemones. Lyginamojo metodo pagalba analizuojamos užsienio šalių baudžiamojo proceso teisės normos, reglamentuojančios proporcingumo principą bei lyginama Lietuvos teismų praktika su Europos Žmogaus teisių teismo (toliau - EŽTT) jurisprudencija. Dokumentų analizės metodas naudojamas Lietuvos teismų

praktikos apibendrinimui. Peržiūrėtos 104 baudžiamosios bylos, tiesiogiai susijusios su BK 11 straipsniu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) nutartys – 3, apeliacinės instancijos teismų nutarimai - 23, apylinkės teismų nutartys – 78. Teismų praktikos analizė taikyta atliekant LAT, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardinių ir apylinkių teismų priimtų nutarčių apžvalgą. Naudojant aprašomąjį ir sisteminį metodą, nagrinėjami teisės aktai, teisės doktrina, teismų praktika bei valstybės įgaliotų subjektų veiksmai atliekant tam tikrus procesinius veiksmus. Pasitelkus loginį metodą, apibendrinama išanalizuota medžiaga, aiškinamas jos turinys, pateikiamos išvados. Apibendrinimo metodas taikytinas rengiant įvadą, išvadas, santrauką. Naudojant lingvistinį metodą analizuojama proporcingumo principo sąvoka, bei kitos svarbios sąvokos.

Darbo originalumas. Darbas originalus tuo, kad Lietuvoje proporcingumo principui skiriama mažai dėmesio. Apie proporcingumo principo tam tikrus aspektus yra parašyta mokslinių darbų, pvz., E. Leonaitė savo disertacijoje analizavo proporcingumo principą Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje, G. Goda monografijoje „Vertybiniai popieriai baudžiamajame procese“ nagrinėjo proporcingumo principo užtikrinimo probleminius aspektus taikant neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones ir atliekant kriminalinės žvalgybos veiksmus. Taip pat proporcingumo principo aspektai taikant suėmimą, nagrinėjami G. Godos disertacijoje „Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga“. Tačiau proporcingumo principas neanalizuojamas visame baudžiamajame procese. Be to, teisės doktrinoje nėra analizuojama naudojamos fizinės jėgos bei bausmių proporcingumas. Darbe apibendrinama 2012-2016 m. teismų praktika. Darbas originalus ir tuo, kad remiamasi ne tik gausia specialia literatūra ar nauja teismų praktika, bet ir tuo, kad kai kuriuos požymius ir problemas bandoma interpretuoti savarankiškai, remdamasi loginiu ir lingvistiniu metodais.

Svarbiausi šaltiniai. Magistro darbe naudojami šie šaltiniai:

1. Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai: EŽTK, BPK, Konstitucija.
2. Teismų praktika: Europos žmogaus teisių teismo, Lietuvos įvairių grandžių teismų sprendimai.
3. Specialioji literatūra: baudžiamosios teisės mokslininkų darbai ir užsienio valstybių periodiniuose leidiniuose publikuoti moksliniai straipsniai. Iš Lietuvos autorių darbų buvo plačiausiai remiamasi G. Godos monografija „Vertybiniai popieriai baudžiamajame procese“.

1. Proporcingumo principo samprata ir reikšmė

Proporcingumo principas tai teisės principas, sudėtinė teisinės valstybės principo dalis, kurio paskirtis – ginti žmogaus teises nuo pernelyg didelio valstybės vykdomo žmogaus teisių ribojimo. Norint geriau ir teisingiau suprasti šio principo esmę, svarbu susipažinti su proporcingumo principo kilmės istorija. Iš istorijos matyti, kad proporcingumo samprata kaip pagrindinis teisingumo pasireiškimas yra nuo seno visuomenėje svarbus. Proporcingumas kaip neatskiriamas teisės kriterijaus egzistavimas pastebimas jau senovės Graikijoje, Egipte, net Karaliaus Hamurabio Teisyne (1792–1750 pr. m. e.)⁴. Proporcingumo principas dažniausiai buvo siejamas su teisingumo vykdymu skiriant bausmes ar žalos atlyginimu. Šis principas buvo išplėtotas kontinentinės teisės sistemoje, ypač Vokietijos ir Prancūzijos teisėje⁵. Proporcingumo kaip principo riboti valstybės valdžios galias vystymosi pradžia siejama su 1791 m. K. G. Savarez suformuotu vadinamuoju pirmuoju viešosios teisės principu, nurodančiu, kad „Valstybė turi teisę riboti individo teisę tik tiek, kiek yra būtina apsaugoti visų kitų laisvę ir saugumą“⁶. Dauguma teisės mokslininkų pripažįsta, kad šiuolaikinis proporcingumo principas kaip teisės principas yra kilęs iš Prūsijos teisės, o būtent iš 1974 m. Prūsijos įstatymo „Allgemeines Landrecht“⁷.

Tačiau ryški ir reikšminga proporcingumo principo raida išryškėjo Vokietijos teisėje. Šis principas yra vokiškosios teisinės valstybės sampratos dalis, todėl šiandien Vokietijoje proporcingumo principas laikomas pagrindiniu principu konstitucinės ir administracinės teisių. Nors proporcingumo principas oficialiai neįtvirtintas Vokietijos konstitucijoje, tačiau Federalinis Konstitucinis Teismas nuo pirmųjų šio teismo veikimo dienų proporcingumo principą vertina kaip nerašytą konstitucinį principą, pagrįstą teisėtumo ir pamatinių teisių koncepcijomis. Šis principas pagal Vokietijos konstitucinę doktriną tapo visuotinai privaloma taisykle, reguliuojančia visų valstybės valdžios institucijų veiksmus. Proporcingumo principas įpareigoja ne tik vykdomąją valdžią, bet ir įstatymų leidžiamąją, jis taikomas viešojoje teisėje bendrai, o ne tik kovos su nusikalstamumu srityje ir jis taikomas visiems valstybės veiksams, neatsižvelgiant į jų

⁴ CHRISTOFFERSEN, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009, p. 33.

⁵ TRIDIMAS, T. *The General Principles of EU Law*. Norfolk: Oxford University Press, 2006, p. 136.

⁶ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. p.45

⁷ STERN, K. *Der Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Vol. 1, 2nd ed. 1984, p. 863; Emiliou, N. *The principle of proportionality in European Law- A Comparative Study*. London, The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996, p. 23.

formą ir turinį⁸. M. Reimann, J. Zekoll nurodo, kad proporcingumo principas, kitaip dar vadinamas prievartos viršijimo draudimu (vokiškai, Grundsatz der Verhältnismäßigkeit; Übermaßverbot) arba „persistengimo draudimas“ (vok. Übermaßverbot). Tai pagrindinis konstitucinės valstybės doktrinos elementas, kuris yra nerašytas konstitucinis principas ir kuriuo turi būti grindžiami visi administraciniai valstybės veiksmai⁹. Vadinasi ir įstatymų leidėjas nustatantis prievartos priemonių formas ir taikymo pagrindus, ir vykdomosios ir teisminės valdžios subjektai taikantys prievartos priemones baudžiamajame procese turi atsižvelgti į proporcingumo principą. Tarp teisininkų vyrauja nesutarimų dėl šio principo vokiškosios kilmės, kai kurie mano, kad nėra visiškai teisinga jo kilmę sieti išimtinai tik su Vokietija¹⁰. Tačiau mano nuomone, reiktų sutikti ir pripažinti, kad Vokietijos teisės doktrina šiam principui suteikė dabartinį modelį.

Taip pat įspūdingą proporcingumo principo vystymą galime pastebėti Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) jurisprudencijoje ir Europos Bendrijos teisėje. Tokį vystymąsi lėmė proporcingumo principo naudojimas ginant žmogaus teises ir laisves. Pirmą kartą Europos Sąjungos (toliau – ES) teisėje kaip „bendras teisės principas“ buvo įvardytas ir įtvirtintas taikant jį 1970 metais ETT byloje, kurioje proporcingumo principas vienareikšmiškai buvo susietas su pagrindinių asmens teisių apsauga¹¹. Šioje byloje ETT nurodė priežastį, dėl kurios proporcingumo principas vertinamas kaip bendras Bendrijos teisės principas, taipogi nurodė glaudžią šio principo sąsają su veiksminga žmogaus pagrindinių teisių apsauga, kad tai yra neatsiejama Bendrijos teisės bendrųjų principų dalis, ginama ETT, be to, ji turi būti užtikrinta Bendrijos aparato struktūra ir tikslais¹². Tai reiškia, kad valstybės subjektų veiksmai ir taikomos priemonės turi būti proporcingi siekiamiems tikslams, visuomenės gaunama nauda turi būti didesnė už praradimus, patiriamus dėl valdžios veiksmų.

Proporcingumo termino kilmė lotyniška, šis žodis yra kilęs iš lotyniškos frazės „pro portio“, (lot. lygiomis dalimis), kuris susijęs su tam tikros svarbos paskirstymu įvairiems interesams¹³. Lietuvių kalbos žodyne žodis „proporcingas“ reiškia: „sutinkantis su proporcijos taisyklėmis“¹⁴. Tuo tarpu tarptautinių žodžių žodyne

⁸ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. p.45

⁹ REIMANN, M.; ZEKOLL, J. *Introduction to German Law*. 2nd edition. Kluwer Law International, 2005, p. 520

¹⁰ CHRISTOFFERSEN, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009, p. 34.

¹¹ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius 2014, p. 122.

¹² Ibid.

¹³ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2014. p. 119

¹⁴ Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-08-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>>.

proporcingumas reiškia „proporciją, dviejų dydžių sąryšį, vieno dydžio reikšmei keletą kartų padidėjus, kito dydžio reikšmė tiek pat kartų padidėja arba sumažėja”¹⁵. Taigi, proporcingumas nurodo į objektų tarpusavio santykį, kas atskleidžia glaudžią termino sąsają su balansavimo ir pusiausvyros sąvokomis. „Balansavimo“ termino etimologinė kilmė išvedama iš lotyniško svarstyklių pavadinimo bilanx, bilancis (iš šio žodžio tiesiogiai kilo ir prancūziškas žodis balance - svarstyklės). Iš šio daiktavardžio išsivystė veiksmažodis „balansuoti“ (angl. to balance), reiškiantis pusiausvyros nustatymą ar/ir palaikymą¹⁶. Teisine prasme „balansavimas“ reiškia konkuruojančių teisinių gėrių derinimą, jų pusiausvyros nustatymą. Vieni autoriai mano, kad „proporcingumo“ sąvoka nėra tiksli, o geriau proporcingumo principo esmę atspindėtų terminas „adekvatumas“. Kiti autoriai, pvz., R. Merkevičius proporcingumo santykiui įvardinti naudoja balanso sąvoką¹⁷. O T. Tridimas nurodo, jog abstrakčiausiai proporcingumo principą galima apibrėžti kaip principą, reikalaujantį, kad veiksmas, kurio imamas, atitiktų jo tikslus, ir pastebi, kad geriausiai šio principo dvasią išreiškia senovės graikų patarlė „pan metron ariston“ (viskas gerai su saiku)¹⁸. Tuo tarpu A. Dziegoraičio nuomone, šis principas reikalauja interesų (viešojo ir privataus) darnos, tai tam tikrą „aukso vidurio“ paiešką¹⁹. Pritariu R. Merkevičiaus nuomonei, jog proporcingumo principo esmę tiksliau atspindi balanso (santykio) tarp žmogaus teisių ir laisvių, nes privaloma derinti taikomus suvaržymus su siekiamais tikslais bei kitomis aplinkybėmis.

Teisinėje doktrinoje vyrauja nuomonė, kad proporcingumo principas yra tiesiogiai priklausomas nuo suvaržymų ir EŽTK saugomų žmogaus teisių ir laisvių apribojimo konteksto, t. y. nuo žmogaus teisių ir būtinumo jas suvaržyti taikant prievartos priemones. Nors EŽTT praktika konkrečiai neįvardina proporcingumo principo, tačiau jis buvo sukurtas siekiant įvertinti valstybių veiksmus, kuriais gali būti suvaržomos žmogaus teisės ir laisvės, apibrėžti žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo apsaugą. Proporcingumo atsiradimas EŽTT praktikoje vertintinas kaip būtinas ir natūraliai evoliucionuojantis veiksmas, leidžiantis teisingai taikyti Konvencijos nuostatas, ne tik garantuoti spragų, susijusių su žmogaus teisių pažeidimais, šalinimą, o ir sukurti žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmą²⁰. Taigi, proporcingumas EŽTT jurisprudencijoje bendriausiu

¹⁵Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt> >

¹⁶ LEONAITĖ, E., *Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

¹⁷ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 82–83

¹⁸ TRIDIMAS, T. *The General Principles of EU Law*. Norfolk: Oxford University Press, 2006

¹⁹ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius 2014

²⁰ BOGDANDY, A. *European integration and international co-ordination: Studies in Transnational Law in Honour of Claus Dieter Ehlermann*. Kluwer academic publishers. 2002, p. 205.

požiūriu suprantamas kaip asmens teisė ir galimybė pasinaudoti EŽTK įtvirtintomis teisėmis siekiant apribojimų ir tikslo pusiausvyros.

Konstitucinės teisės požiūriu proporcingumas neatsiejamas nuo ribotos valdžios idėjos, kas lemia glaudų šio principo ryšį su teisinės valstybės principu. Anksčiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) proporcingumo principo sampratos nepateikė, tik nurodė, kad jis yra išvestinis iš teisingumo ir teisinės valstybės principų. Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime nurodė, kad „teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija)“²¹. Tuo tarpu 2006 m. sausio 16 d. Konstitucinio Teismo nutarime proporcingumo principo turinys yra plačiau atskleistas, jame teigiama, kad „pagal proporcingumo principą nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams, jos neturi varžyti asmens teisių labiau nei reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui“²².

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nurodoma, kad šio principo idėja ta, kad turi būti draudžiama per daug griežtai varžyti teisės subjektų teises, laisves ar interesus. Bet kokia įgaliotų subjektų taikoma poveikio priemonė turi būti adekvati siekiamam šios poveikio priemonės tikslui. Turi būti pasirenkamos tokios atitinkamo gėrio apsaugos priemonės bei būdai, kurie savo pobūdžiu ir turiniu darytų kiek įmanoma minimalų neigiamą, nepageidaujamą poveikį asmeniui, kurio teisės ar laisvės yra suvaržomos²³. Tačiau E. Leonaitė nesutinka su šia pozicija, kad proporcingumo principo pobūdis yra išimtinai utilitarinis. Jos manymu, nors proporcingumo principas, kaip ir dauguma bendrųjų teisės principų, pavyzdžiui, teisingumo principas, neturi iš anksto apibrėžto turinio ir nėra izoliuotas nuo kitų principų, proporcingumo tapatinimas išimtinai su teisiniu įrankiu ar instrumentu, skirtu nustatyti santykį tarp priemonių ir jomis siekiamų

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, *Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., rugsėjo 16 d. Redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

²³ BAKAVECKAS, A.; DZIEGORAITIS, A., DZIEGORAITIENĖ, A., *Lietuvos administracinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. p. 245

tikslų, pernelyg susiaurintų šio principo sampratą. Proporcingumas turėtų būti suvokiamas kaip interesų harmonija, kaip tikslas ir kaip priemonė tikslui pasiekti, kitaip tariant, proporcingumo testas²⁴. Praktiniame lygmenyje šie aspektai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir sudaro vieningą proporcingumo principą. G. Goda proporcingumo principą apibrėžė, kaip nepagrįstai didelės prievartos uždraudimo principą²⁵. Kaip matyti iš šio principo turinio, valstybė, siekdama apsaugoti tam tikrus gėrius, iš esmės nedraudžia varžyti žmogaus teisių, laisvių arba interesų, tačiau jeigu jau taip daroma, visa tai turi būti teisėta, pagrįsta ir subalansuota. Mano nuomone, šis proporcingumo principo paaiškinimas yra logiškiausias ir aiškiausias.

Proporcingumo principas yra ypatingas tuo, kad jis egzistuoja ne tik kaip abstrakti konkuruojančių interesų, teisinių gėrių ar vertybių harmonijos idėja, bet turi ir procedūrinio pobūdžio turinį, įvardinamą kaip proporcingumo testas. Beje, literatūroje, nurodant į proporcingumo principą, paprastai kalbama būtent apie procedūrinį principo aspektą. Proporcingumo testas yra tapęs svarbiu tiek nacionalinių, tiek ir tarptautinių teismų jurisprudencijos įrankiu, taip pat svarbiu teisėkūros principu, taikomu prireikus suderinti konkuruojančius teisės saugomus interesus²⁶. Kaip teigia A. Barak, proporcingumo taisyklės yra vieningos ir vienodai galioja įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžiai²⁷.

Taigi, yra gana sudėtinga apibrėžti tikslią proporcingumo principo sampratą ir apimtį, nes nei teisės doktrinoje nei Lietuvos ar EŽTT praktikoje nėra vieningos proporcingumo principo sampratos, kurią naudotų visos valstybės. Tiek Lietuvos, tiek kitų valstybių teisės doktrinoje galima rasti daug skirtingų nuomonių apie proporcingumo principą. Proporcingumo principas neturi vienos sampratos, kurios būtų laikomasi praktikoje. Todėl galima teigti, kad proporcingumas daugiareikšmė definicija, kuri įgauna skirtingą turinį ir prasmę priklausomai nuo konkretaus konteksto, kuriame ji taikoma. Visa tai reikalauja taikant principą, kruopščiai ir atidžiai įvertinti visas bylos aplinkybes. Proporcingumo principo reikšmė yra plati ir svarbi ne tik valstybės įgaliotiems subjektams sprendžiant klausimą dėl tam tikrų sprendimų priėmimo, bet ir patiems įtariamiesiems, nes šis principas užtikrina jų teisių ir laisvių apsaugą.

²⁴ LEONAITĖ, E., *Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

²⁵ GODA, G., „Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė“: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus Universitetas, 1995.

²⁶ LEONAITĖ, E., *Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010

²⁷ BARAK, A. *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012 p. 380

Proporcingumo principas tiesiogiai įtvirtintas BPK bendrųjų nuostatų 11 straipsnyje kaip viena pagrindinių baudžiamojo proceso taisyklių. Šiame straipsnyje nustatyta, pirma, kad procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų. Bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymas turi būti nedelsiant nutrauktas, kai tai tampa nereikalinga. Antra, taikant procesines prievartos priemones ir atliekant šiame Kodekse numatytus tyrimo veiksmus, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus. Panaudoti fizinę jėgą leidžiama tik tiek, kiek tai būtina proceso veiksmo atlikimo trūkumams pašalinti. Taigi proporcingumo principas siejamas su procesinėmis prievartos priemonėmis, prieš jas taikant turi būti vertinamas priemonės būtinumas ir laikomasi proporcingumo.

Vokietijos Federacijos Respublikos (toliau – Vokietijos) baudžiamajame kodekse proporcingumo principas tiesiogiai reglamentuojamas keliuose straipsniuose. Šio kodekso 62 straipsnyje, nurodyta, kad rehabilitacijos priemonė ir tam tikros veiklos užkardymas neturi būti paskirtas, jei šių priemonių naudojimas yra neproporcingas padarytam nusikaltimui arba tikimasi, kad bus padaryta nuteistojo, tačiau pavojingumo laipsnis nebus toks didelis visuomenei. Taip pat šio kodekso 74b straipsnis skirtas proporcingumo principui. O tuo tarpu BPK šis principas nėra tiesiogiai įtvirtintas, o siejamas su areštu ir laikinu sulaikymu. Tai reglamentuota 112 straipsnyje - kardomąjį kalinimą galima paskirti kaltinamajam, jei jis įtariamas padaręs sunkų nusikaltimą ir jei yra suėmimo pagrindas. Tačiau suėmimas negali būti paskirtas, jei padarytas nusikaltimas yra neproporcingas bylos reikšmingumui ar galimai paskirtai bausmės priemonei ar prevencijai²⁸. Estijos Respublikos baudžiamajame kodekse proporcingumo principas sietinas su bausme. Tam skirtas 203 straipsnis, kuris vadinasi - Baudžiamojo proceso nutraukimas dėl proporcingumo principo nebuvimo bausmėje, kuriame nurodyti šeši atvejai, kada byla gali būti nutraukta²⁹. Prancūzijos Respublikos baudžiamajame kodekse proporcingumo principas minimas savigynos ir kito asmens gynybos ar turto saugumo kontekste. Šio 122-5 straipsnyje asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn esant būtinai savigynai ar kito asmens gynybai prieš asmenį, išskyrus kai savigynos veiksmai buvo neproporcingi užpuolimui³⁰. Panašiai reglamentuota ir 122-7 straipsnyje, asmuo

²⁸Der Deutsche Verband der Strafprozessordnung, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą:<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>; Der Bundesverband des Strafgesetzbuches, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą:<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

²⁹ Kriminaalkodeksi Eesti Vabariik, 2014. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą:<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

³⁰ Code penal de la Republique Francais, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą:<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

nebaudžiamas kai pasipriešinama prieš asmens neteisėtus veiksmus apsaugant save, kitą asmenį ar turtą, panaudotos priemonės turi būti proporcingos grėsmės rimtumui³¹. Daugumos valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose nėra tiesiogiai įtvirtinto proporcingumo principo, tačiau jis minimas procesinių prievartos priemonių kontekste. Pavyzdžiui, pagal Danijos Karalystės baudžiamojo proceso kodeksą, kardomasis kalinimas negali būti skiriamas, jei galima numatyti, kad už veiką bus skiriama bauda ar paprastasis sulaikymas, arba jei kalinimas būtų neproporcinga priemonė, palyginti su poveikiu įtariamojo padėčiai, su bylos svarba ar su tikėtina bylos baigtimi, jei kaltė būtų įrodyta³². Taipogi, kai kuriuose valstybėse kaip Rusijos Federacijoje proporcingumo principas nėra įtvirtintas, tačiau naudojamas kaip nerašyta taisyklė.

E. Losis savo disertacijoje nurodo, kad taikant procesines prievartos priemones, proporcingumas nustatomas vertinant tris jo elementus: 1) žmogaus teises ir laisves; 2) jų ribas nustatantį visuomeninį interesą, t. y. būtinybę varžyti žmogaus teises ir laisves; 3) santykį tarp žmogaus teisių ir visuomeninio intereso jas riboti. Žmogaus teisės ir laisvės bei visuomeninis interesas jas varžyti yra elementai, sudarantys prielaidas taikyti prievartos priemones. Šie elementai gali būti vertinami kaip du skirtingi poliai, tarp kurių pusiausvyrą nustato proporcingumo principas³³. Šių elementų vertinimas yra labai svarbus, nes juo nustatomos institucijų veikimo ribos taikant prievartos priemones, t. y. kiek leistina varžyti žmogaus teises ir laisves. Proporcingumo nustatymo būdai reikšmingi tuo, kad nustato minimalius reikalavimus, kuriais subjektas privalo vadovautis prieš taikydamas konkrečias žmogaus teises varžančias prievartos priemones. Kaip nagrinėta anksčiau, proporcingumo principo esmė ta, kad taikoma priemonė turi būti proporcinga ir būtina tikslui pasiekti. Proporcingumo principas apima tinkamumo ir būtinumo testus³⁴. Proporcingumo principą galime nustatyti naudojant du būdus: vertikalųjį ir horizontalųjį.

Vertikalųjį proporcingumo idėjos patikrinimo testą savo praktikoje dažnai taiko ETT, nors, pradinių šio testo idėjų ištakų reikėtų ieškoti Vokietijos konstitucinėje bei administracinėje teisėje. Išanalizavus teisės literatūrą bei teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad „vertikalaus“ testo esmę sudaro tai, jog jo metu nuosekliai vienas po kito tikrinami trys elementai: pirma, taikytinos ar ketinamos taikyti priemonės „tinkamumas“. Tikrinant šį elementą, sprendžiama ar pasirinkta priemonė, galinti vienaip ar kitaip įtakoti

---

³¹ Ibid

³² Straffeloven for Kongeriget Danmark, 2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

³³ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. p.45

³⁴ TRIDIMAS, T. *The General Principles of EU Law*. Norfolk: Oxford University Press, 2006 p. 139.

asmens teisės, yra tinkama tam, kad būtų pasiektas ar palengvintas norimo tikslo pasiekimas; antra, taikytinos ar ketinamos taikyti priemonės „būtinumas“. Tikrinant šį elementą, sprendžiama ar pasirinkta priemonė, tikrai yra reikalinga konkrečiomis aplinkybėmis ir, ar nėra taikomai ar ketinamai taikyti priemonei alternatyvos; trečia, taikytos ar ketinamos taikyti priemonės „adekvatumas“. Tikrinant šį elementą, sprendžiama ar pasirinkta priemonė, jei ji yra „tinkama“ ir „būtina“ nesuardo teisingo balanso tarp varžomos teisės ir siekiamų tikslų ir nesunaikina varžomos teisės esmės³⁵. Šis testas atliekamas palaipsniui, vieno po kito nurodytų kriterijų vertinimu. J. Christoffersen, nagrinėdamas vertikalų proporcingumo testą tarptautinės teisės analizės pagrindu ir vertindamas Kanados Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją proporcingumo principo klausimu, iš dalies paremtą Vokietijos teisės doktrina, pateikė panašias, o kartu skirtingas proporcingumo principą sudarančias aplinkybes: 1) pirma, tikslas turi būti pakankamai reikšmingas tam, kad pateisintų saugomos teisės ar laisvės suvaržymą. Tikslas bent jau minimaliai turi būti nulemtas svarbaus visuomeninio susirūpinimo ar primygtinio spaudimo laisvoje ir demokratinėje visuomenėje; 2) antra, priemonė turi kaip galima mažiau suvaržyti teisę ar laisvę; 3) trečia, turi būti proporcingumo santykis tarp taikytinos priemonės rezultato ir pakankamos svarbos tikslų; kuo žalingesnis varžančios priemonės rezultatas, tuo svarbesnis tikslas turi būti tam, kad priemonė būtų pagrįsta ir aiškiai pateisinama laisvoje ir demokratinėje visuomenėje³⁶. Palaipsnis požiūris yra įtvirtintas kai kuriose EŽTT sprendimuose ir pripažįstamas įvairių teisės mokslininkų.

Horizontalaus testo esmę, sudaro tai, jog jo metu, skirtingai nuo vertikalios testo, visi anksčiau išvardinti kriterijai, tikrinami ne nuosekliai, bet įvertinama kriterijų visuma, leidžianti formuoti išvadą, kad pasirinkta prievarta atitinka siekiamus tikslus. J. Christoffersen, atlikdamas EŽTT praktikos analizę, nustatė, kad EŽTT, nustatydamas proporcingumo principą, pradeda taikyti būtent horizontalųjį metodą. Pateikė išvadą, kad vertikaliojo proporcingumo principo nustatymo testas, kai teisės priešpriešinamos apribojimams, yra tik iliuzija, nes praktikoje balanso paieška neišvengiamai daugialypis uždavinys, verčiantis apsvarstyti daugybę variantų, kurie sprendimą priimančią subjektą stumia skirtingomis kryptimis. J. Christoffersen laikosi nuomonės, kad galimas tik horizontalus tinkamo balanso nustatymo testas, kuris taikytinas plačiau nei apribojimus nustatančios normos³⁷. Taigi, vertinant taikomų priemonių proporcingumą iš esmės galima naudotis abiem metodais: įvairūs proporcingumo kriterijai gali būti pateikti

³⁵ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. p.45

³⁶ CHRISTOFFERSEN, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009, p. 76.

³⁷ Ibid.

vertikaliai ir ištirti nuosekliai, vienas paskui kitą, arba pateikti horizontaliai ir nagrinėjami kaip bendro balanso nustatymo testo dalis.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje G. Goda formuoja vertikaliojo proporcingumo nustatymo metodą. G. Goda nurodo, kad proporcingumo principo laikymasis baudžiamajame procese taikant prievartos priemones reiškia pareigą, priemonę taikančiam subjektui prieš priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su žmogaus teisių suvaržymu, kruopščiai tikrinti, ar toks suvaržymas nebus per griežtas. Toks tikrinimas turi būti atliekamas atsakant į tris klausimus: pirma, ar taikant konkrečią prievartinio pobūdžio priemonę gali būti pasiekti tikslai, kuriuos įgyvendinant buvo nuspręsta taikyti tą priemonę. Į šį klausimą atsakius teigiamai, turi būti neabejojama, kad žmogaus teisių suvaržymu bus pasiektas procesinis tikslas. Taigi, negalima taikyti suėmimo neturint tam tikro pagrindo, o ne tik manant, kad vykdyti tyrimą bus lengviau įtariamąjį laikant sulaikytą. Antra, ar tie patys tikslai negali būti pasiekti taikant švelnesnes priemones. Reikalavimas pirmiausia svarstyti apie švelnesnių priemonių taikymą ir tik įsitikinus, kad rezultatui pasiekti reikia griežtesnių priemonių, priimti sprendimą dėl jų taikymo. Trečia, ar rezultatas, kuris bus pasiektas pritaikius priemonę, bus pakankamai reikšmingas, palyginti su suvaržymais, patiriamais asmens, kuriam ta priemonė bus pritaikyta. Šis reikalavimas įpareigoja siekiamą rezultatą lyginti su prievartos priemonės griežtumu, t. y. pasverti kuri vertybė yra svarbesnė. Šiuo atveju reiktų išskirti du aspektus: 1) Kuo sunkesnė veika yra tiriama, tuo griežtesnių prievartos priemonių panaudojimas yra pateisinamas, tačiau 2) net ir sudėtingoje byloje dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų, negali būti piktnaudžiaujama taikant prievartos priemones. Taigi, į bent vieną iš šių pateiktų klausimų atsakius neigiamai, žmogaus teises varžančios priemonės taikyti negalima³⁸. Pažymėtina, kad ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje proporcingumo principo klausimais pastebimi vertikaliojo principo elementai³⁹.

Apibendrinus galima teigti, kad proporcingumo principas draudžia atitinkamiems subjektams piktnaudžiauti savo teisėmis, atliekant procesinius veiksmus, numato reikalavimą nustatyti balansą tarp suvaržymų ir siekiamų tikslų. Tai norminė nuostata, apsauganti žmogaus teises ir laisves nuo per didelės prievartos. Laikytis šio principo baudžiamajame procese, reiškia pareigą, priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su žmogaus teisių suvaržymu, kruopščiai tikrinti, ar toks suvaržymas yra pateisinamas ir pagrįstas.

³⁸ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2014, p.132

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1997, Nr. 15-314.

2. Proporcingumo principo taikymas ikiteisminio tyrimo stadijoje

2.1. Proporcingumo principo laikymasis skiriant kardomasias prievartos priemones

Prievartos priemonių taikymas baudžiamajame procese – itin jautri žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo sritis, kurioje netinkamas prievartos priemonės reglamentuojančių procesinių nuostatų aiškinimas ir taikymas gali lemti netinkamą įrodinėjimo dalyko suvokimą, kartu ir žmogaus teisių pažeidimus nepagrįstai pritaikius prievartos priemonę⁴⁰. Taigi, galime teigti, kad ikiteisminis tyrimas - dinamiškas procesas, kurio metu gali kisti pagrįstas poreikis taikyti procesines prievartos priemones. Toks poreikis ir jo pagrįstumas turi būti vertinami atsižvelgiant į tyrimo eigą, jo metu gaunamus duomenis. Siekis užtikrinti visuomenės saugumą, užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams, nusikaltimams, apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, nustato žmogaus teisių varžymo ribas baudžiamajame procese yra prielaida varžyti žmogaus teises ir laisves prievartos priemonėmis⁴¹. Kaip minėjau anksčiau, BPK 11 straipsnyje įtvirtintas proporcingumo principas nustato atsakingų teisėsaugos pareigūnų pareigą procesines prievartos priemones taikyti tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų, ir, bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymą nedelsiant nutraukti, kai tai tampa nereikalinga. Vadinasi, bendras prievartos priemonių tikslas – suvaržant žmogaus teises ir laisves sudaryti prielaidas normaliai, netrukdomai proceso eigai, siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus. Tuo tarpu prievartos priemonės esmė - konkrečios asmens teisės ar laisvės suvaržymas. Bet kuris proceso veiksmas galimas, kaip atitinkantis proporcingumo kriterijų, jeigu visuomenės interesas išaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, bei jį nubausti, yra svaresnis už teisę pažeidusio asmens interesą⁴².

Procesinėmis prievartos priemonėmis ribojamos šios teisės ir laisvės: asmens laisvė, nuosavybės teisės, kilnojimosi laisvė, bendravimo bei sužinojimo laisvė. BPK yra išskiriamos dvi procesinių prievartos priemonių sistemos: kardomosios prievartos priemonės ir kitos procesinės prievartos priemonės. Kardomosios priemonės yra procesinės prievartos priemonės, kuriomis siekiama garantuoti, kad įtariamasis (kaltinamasis) nepasislėps nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo, taip pat siekiant atimti

⁴⁰ LOSIS, E., *Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones, Baudžiamasis procesas: nuo įrodinėjimo iki teorijos*, Vilnius 2011. p. 271.

⁴¹ *Ibid*, p. 277.

⁴² GODA, G., „Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė“: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus Universitetas, 1995. p. 21.

asmeniui galimybę neteisėtomis priemonėmis ir būdais trukdyti tyrimui bei bylos nagrinėjimui ir užkirsti kelią kitoms nusikalstamoms veikoms padaryti. BPK 120 straipsnyje yra išvardintos dešimt kardomųjų priemonių, kurios skiriamos į bendras ir specialias. Bendrosios kardomosios priemonės yra aštuonios, t. y. šios priemonės, esant būtinoms prielaidoms, gali būti taikomos bet kuriam įtariamajam ar kaltinamajam. Specialiosios kardomosios priemonės gali būti taikomos tik specialius požymius turintiems subjektams t. y. kariui ir nepilnamečiui. Taigi, visos šios kardomosios prievartos priemonės, kurios baudžiamajame procese taikomos, turi būti proporcingos, t. y. subalansuotos. Šios priemonės gali būti taikomos tik tuo atveju, jeigu be jų neįmanoma pasiekti reikiamų proceso tikslų. Įgyvendinant proporcingumo principą pagal BPK reikalavimus, pirmiausia turi būti svarstoma galimybė apie švelnesnių procesinių prievartos priemonių taikymą nei suėmimas, o ją paskyrus, jos taikymas nedelsiant turi būti nutrauktas, kai ji tampa nereikalinga. Pavyzdžiui, apeliacinis teismas byloje įvertinęs, kad kaltinamieji per visą namų arešto paskyrimo laikotarpį nebuvo pažeidę namų arešto sąlygų, nustatė, kad teismas pagrįstai nutraukė nebereikalingos procesinės prievartos kaltinamiesiems taikymą, nepažeisdamas BPK 11 straipsnyje įtvirtinto proporcingumo principo⁴³.

Baudžiamajame procese vertinant, ar proceso veiksmai buvo atliekami laikantis proporcingumo principo reikalavimų, reikia nustatyti, ar buvo atsižvelgta į šio principo kriterijų visumą. Analizuojamo principo kriterijai yra ribos, nurodančios, kiek išsamiai reikia nagrinėti proporcingumo principą. Išskiriami keli pagrindiniai proporcingumo principo kriterijai: pusiausvyra, tinkamumas, būtinumas, pagrįstumas ir teisėtumas. Proporcingumo principas visuomet reikalauja atsižvelgti į vertybių pusiausvyrą, kurių siekiama ar kurias norima apsaugoti, ir vertybių, kurias būtina suvaržyti ar riboti. Bet kuris proceso veiksmas atitinka proporcingumo reikalavimus, jeigu visuomenės interesus išaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį bei jį nubausti nusveria atskiro žmogaus interesą⁴⁴. E. Losis savo disertacijoje vadovavosi vertikaliojo proporcingumo principo nustatymo procedūra ir jos kriterijais: tinkamumo, būtinumo, teisėtumo⁴⁵. Išanalizavus baudžiamojo proceso teisės doktriną, galima teigti, kad svarbiausi kriterijai yra būtinumas ir teisėtumas. Tačiau toliau darbe aptarsiu ir kitus svarbius proporcingumo kriterijus.

---

⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2006 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119/2006.

⁴⁴ GODA, G., „Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė“: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus Universitetas, 1995. p. 21.

⁴⁵ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. p.68.

Tinkamumo kriterijus rodo, kuri priemonė žmogaus atžvilgiu yra geriausia siekiamo tikslo kontekste. Jeigu, pavyzdžiui, įtariamasis, kuriam paskirta kardomoji priemonė - rašytinis pasižadėjimas neišvykti (BPK 136 straipsnis) pažeidžia šios priemonės reikalavimus, t. y. nesilaiko įpareigojimų nesilankyti tam tikrose vietose ir nebendrauti bei neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis, procesą vykdančys subjektai gali nuspręsti taikyti griežtesnę kardomąją priemonę, pavyzdžiui, namų areštą. Šiuo atveju griežčiausias pagal savo pobūdį kardamosios priemonės - suėmimo taikymas, atsižvelgiant į įtariamojo elgesį ir kitas bylos aplinkybes, gali būti pernelyg drastiškas ir per griežtas. Tam tikra poveikio priemonė neturi žmogaus varžyti akivaizdžiai labiau, negu reikia tam tikriems tikslams pasiekti. Prievartos priemonės tinkamumas užsibrėžtam tikslui pasiekti vertinamas nustatant tiesioginį ryšį tarp priemonės ir jos pritaikymo rezultato. Teisės doktrinoje šio ryšio nustatymas dar vertinamas kaip norminio ir faktinio proporcingumo principo elementų sąveika. Norminis elementas susijęs su priešingų teisių reikšmės įvertinimu, o tuo tarpu faktinis su įvairiomis alternatyviomis priemonėmis nagrinėjamu klausimu. Minimalaus prievartos priemonės efektyvumo laipsnio tikslui pasiekti reikalavimas yra svarbus užtikrinant, kad saugoma teisė nėra reikšmingesnė nei priešingas jai siekiamas tikslas, kurio pasiekimui įtakos neturės taikytina priemonė⁴⁶. Tiek EŽTT praktika, tiek nagrinėta teisės doktrina rodo, kad norint tinkamai atlikti priemonės ir rezultato proporcingumo testą, būtina nustatyti teisiškai svarbias, įrodymais pagrįstas faktines aplinkybes. Tarp norminio ir faktinio proporcingumo elementų vyksta nuolatinė sąveika. Kuo stipriau teisė varžoma, tuo turi būti aukštesnis įrodymų lygis; kuo reikšmingesnė teisė suvaržoma, tuo reikalaujama aukštesnio faktinių duomenų lygio; kuo svarbesnis tikslas, tuo reikalaujama mažiau faktinių duomenų pateisinti priemonės taikymą, t. y. nustatomas mažesnis įrodymų lygis⁴⁷.

Išstudijavus Lietuvos teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad suėmimo taikymas tam tikrais atvejais yra tinkama prievartos priemonė. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2012 m. liepos 24 d. nutartyje nurodė, kad suėmimas, kaip kardomoji priemonė, suvaržo teises, numatytas Konstitucijos 20 straipsnio 2 dalyje, BPK 44 straipsnio 1 dalyje ir EŽTK 5 straipsnio nuostatose, nurodančiose, kad niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, nei yra nustatyta įstatyme, tačiau šiuo atveju be nurodytų teisių suvaržymo neįmanoma pasiekti BPK numatytų tikslų. Be to, šioje nutartyje, teismas išaiškino, kad viešojo intereso apsauga turi prioritetą prieš asmens laisvės gerbimą, todėl,

---

⁴⁶ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1983 m. lapkričio 23 d. sprendimas Van der Musselle prieš Belgiją byloje, Nr. 8919/80

⁴⁷ CHRISTOFFERSEN, J. Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009, p.187

įvertinus nusikaltimų pobūdį ir sunkumą, kurių padarymu kaltinamas kaltinamasis, išsamiai ištirti ir teisiškai įvertinti organizuotos grupės padarytus sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, susijusius su neteisėtu disponavimu labai dideliu kiekiu psichotropinių medžiagų, bei nubausti kaltus asmenis, viešasis interesas yra neabejotinai svarbesnis, leidžiantis ilgesnį laiką taikyti griežčiausią kardomąją priemonę. Buvo konstatuota, kad kaltinamajam paskirta kardomoji priemonė yra adekvati jo galimai padarytų nusikalstamų veikų pavojingumui, jo teisės suvaržytos nepažeidžiant BPK 11 straipsnyje įtvirtinto proporcingumo principo⁴⁸.

Kitas svarbus kriterijus yra būtinumas, kaip nurodoma Lietuvos teisės doktrinoje tai manymas, jog neatlikus kai kurių proceso veiksmų baudžiamosios bylos tyrimas būtų labai komplikotas. Kitaip tariant, žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas turi būti neišvengiamas. Priešingu atveju neišvengiamai būtų padaryta žala tam interesui, kurį demokratinė visuomenė saugo labiau. Būtinumo samprata teisės doktrinoje nepateikta, tačiau išanalizavus tiek Lietuvos, tiek EŽTT jurisprudenciją, išplaukia sąvoka, kuri apima tik aiškaus ir realaus pavojaus visuomeniniams interesams patikrinimą⁴⁹. EŽTT, siekdamas nustatyti kada teisių suvaržymas buvo „būtinus demokratinėje visuomenėje“, ta prasme, kuri nustatyta Konvencijos 8–11 straipsniuose byloje Sunday Times prieš Jungtinę Karalystę, nurodė, kad: „Nepaisant, kad būdvardis „būtinus“ nėra žodžio „privalomas“ atitikmuo ir nepasižymi tokiu lankstumu kaip „priimtinas“, „įprastas“, „naudingas“, „pagrįstas“ ar „pageidaujamas“, tačiau jis turi labiau „primygtinio visuomenės spaudimo“ prasmę⁵⁰. Taip pat byloje Barthold prieš Vokietiją, teismas pažymėjo, kad taikant „primygtinio visuomenės spaudimo“ patikrinimą, EŽTT vertina, ar žmogaus teisių suvaržymas buvo būtinus, ar šis suvaržymas buvo proporcingas siekiamam teisėtam tikslui, ar nacionalinės valdžios institucijos nurodytos, suvaržymą lėmusios priežastys svarbios ir pakankamos⁵¹. EŽTK valstybėms narėms suteikia plačias diskrecijos ribas vertinant priemonės būtinumą. Taigi, nustatčius, kad nebuvo būtinybės varžyti žmogaus teises ir laisves, tolimesnis proporcingumo principo kriterijų analizavimas netenka prasmės, užtenka konstatuoti, kad suvaržymas yra neproporcingas, pažeidžiantis esmines žmogaus teisių ir laisvių varžymo sąlygas. Vadinas, kad net ir leistini žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo pagrindai ne visada

⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. liepos 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-247/2012.

⁴⁹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1978 m. spalio 12 d. sprendimas Arrowsmith prieš Jungtinę Karalystę byloje, Nr. 7050/75.

⁵⁰ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1979 m. balandžio 26 d. sprendimas Sunday Times prieš Jungtinę Karalystę byloje, Nr. 6538/74.

⁵¹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1985 m. kovo 25 d. sprendimas Barthold prieš Vokietiją byloje, Nr. 8734/79

pateisina prievartos priemonės taikymą. Todėl kiekvienu atveju privaloma atidžiai tikrinti, ar yra žmogaus teisių varžymo būtinybė, atliekant bylos aplinkybių analizę. Nagrinėjant būtinumo kriterijų svarbu paminėti Kemmache prieš Prancūziją bylą, kurios esmė ta, kad pareiškėjas, būdamas laisvėje, pasidavė, tačiau vis tiek buvo įkalintas. Nors bylos teisminis nagrinėjimas buvo atidėtas, pareiškėjas ir toliau buvo laikomas kalėjime. Tai buvo aiškinama tuo, kad jis gali pabėgti ar daryti spaudimą liudytojams. EŽTT atsisakė kritiškai įvertinti šiuos paaiškinimus, apeliuodamas į „ketvirtos instancijos taisyklę“⁵². Šioje byloje akivaizdžiai buvo pažeistas proporcingumo principo būtinumo kriterijus, nes visiškai nelogiška nurodyti priežastį – pabėgimo grėsmę arba įrodymų klastojimą tuomet, kai asmuo po tyrimo buvo paleidžiamas į laisvę, o vėliau pats, savo laisva valia pasiduoda teisme. Valstybės naudojasi joms suteikta diskrecija, peržengdamos ribas.

Tinkamai spręsdamas prievartos priemonių proporcingumo klausimą, būtinumo sampratą pagrįstai pritaikė Lietuvos apeliacinis teismas baudžiamojoje byloje Nr. 1S-814-495/2008, nagrinėjant prievartos priemonės pakeitimo į griežtesnę klausimą, nurodė, kad kaltinamasis daug kartų neatvyko į teismo posėdžius, t. y. nevykdė savo procesinių pareigų, todėl jam buvo būtina sugriežtinti prievartos priemonę pakeičiant ją iš rašytinio įpareigojimo periodiškai registruotis policijos įstaigoje į suėmimą⁵³.

Kalbėdamas apie pagrįstumo kriterijų, Konstitucinis Teismas nurodo, kad tarp asmens teisių ir laisvių ir visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus, siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. Pagal susiformavusią EŽTT praktiką tokie apribojimai galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje⁵⁴. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluojamos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės ar laisvės paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus

---

⁵² Europos Žmogaus teisių Teismas. 1991 m. lapkričio 27 d. sprendimas Kemmache prieš Prancūziją byloje, Nr. 14992/89

⁵³ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2008 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-814-495/2008

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2. Nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nr. 15-314

bei paskirtį, o tik tada nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės ar laisvės prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais. Svarbu ir tai, kad dažnai konfliktas kyla iš esmės tarp lygiaverčių konstitucinių teisinių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyrą⁵⁵. Kiekvieno žmogaus teisių ir laisvių ribojimo teisėtumas priklauso nuo to, ar tam tikros procesinio poveikio priemonės yra tinkamos ir būtinos įstatymo numatytiems tikslams pasiekti. Taigi, vertinant prievartos priemonių taikymą Lietuvoje galime pastebėti, kad prievartos priemonės taikantys subjektai nesivadovauja jokiais proporcingumo kriterijais arba vadovaujasi tik vienu kriterijumi, o ne jų visuma. Toliau darbe bus nagrinėjamas proporcingumo laikymasis skiriant šias kardomasias priemones: suėmimą (BPK 122 straipsnis), namų areštą (BPK 132 straipsnis), įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (BPK 132¹ straipsnis), įtariamąjo įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje (BPK 135 straipsnis). Pasirinktos nagrinėti ne visos kardamosios priemonės, pirmiausia, dėl to, kad jos yra dažniausiai taikomos valstybės įgaliotų subjektų, antra, jomis ribojamos svarbiausios žmogaus teisės ir laisvės ir trečia, dėl ribotos darbo apimtys.

Suėmimas yra pati griežčiausia Lietuvos teisinėje sistemoje taikoma kardomoji priemonė, reiškianti įtariamąjo ar kaltinamojo laisvės suvaržymą, prilygstanti laisvės atėmimo bausmei⁵⁶. Tai viena iš BPK numatytų kardomųjų priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti įtariamąjo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms. Be to, skiriant suėmimą, būtina turi egzistuoti bent vienas iš keturių BPK įtvirtintų pagrindų: turi būti pagrįstas manymas, kad įtariamasis bėgs ar slėpsis, trukdys procesui, darys naujus nusikaltimus arba turi būti gautas prašymas įtariamąjį išduoti užsienio valstybei. Taikant šią kardomąją priemonę taip pat būtinos dvi sąlygos: suėmimui keliamų tikslų neįmanoma pasiekti kitomis kardomosiomis priemonėmis, o už nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamasis asmuo, turi būti numatyta griežtesnė negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmė. Sąlyga, kad turi būti numatyta griežtesnė negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmė suteikia

---

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis, Vilnius, 2011 p. 228

galimybę įgaliotiems subjektams taikyti suėmimą nesant būtinumui, nes BK yra numatyta ne mažai nusikalstamų veikų, už kurias skiriamas laisvės atėmimas nuo dviejų metų. Dėl to, gali kilti proporcingumo problema asmenų atžvilgiu, nes subjektai gali be pagrįsto būtinumo beveik kiekvienu atveju taikyti suėmimą, piktnaudžiaujant šia sąlyga.

Tarp kitų asmens laisvę varžančių kardomųjų priemonių suėmimas yra ultima ratio, todėl siekiant užtikrinti asmens teisę į laisvę, suėmimas turėtų būti skiriamas tik išimtiniais atvejais, kai švelnesnės kardamosios priemonės yra netinkamos tiems patiems rezultatams pasiekti. Apie teismo pareigą svarstyti alternatyvias suėmimui priemones yra pasisakęs EŽTT, taip pat ši pareiga kyla ir iš BPK nustatyto reguliavimo⁵⁷. Taigi siekiant kardamosioms priemonėms keliamų tikslų, išėities taškas turėtų būti švelnesnių, mažiau ribojančių priemonių taikymas, ir tik įrodžius šių priemonių nepakankamumą turėtų būti svarstomas suėmimo skyrimas.

Kaip minėjau anksčiau, ši kardomoji priemonė yra griežčiausia, nes ją taikant asmens teisės ir laisvės suvaržomos labiausiai. Taikant suėmimą apribojama asmens judėjimo laisvė, teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisė laisvai išvykti iš Lietuvos, teisė laisvai pasirinkti darbą ar verslą ir t. t. Dėl tokio intensyvaus asmens teisių ir laisvių suvaržymo taikant suėmimą, Konstitucijoje bei EŽTK yra įtvirtintas imperatyvus saugiklis, numatantis, kad niekas negali būti savavališkai laikomas suimtas, niekam negali būti atimta laisvė kitaip, tik tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas. Asmeniui skiriant suėmimą, duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, pakankamumo kriterijui keliami kur kas didesni reikalavimai negu skiriant, bet kurią kitą švelnesnę kardomąją priemonę. Taip pat BPK 121 straipsnio 4 dalyje numatytų aplinkybių turi būti daugiau negu skiriant kitą švelnesnę kardomąją priemonę. Pavyzdžiui, įtariamojo šeimininė padėtis, nepilnamečių vaikų turėjimas neturi jokios įtakos skiriant rašytinį pasižadėjimą neišvykti, tačiau svarstant dėl suėmimo skyrimo, tai gali būti lemiamą aplinkybę neskirti šios kardamosios priemonės. Taip pat EŽTT pabrėžė būtinybę laikytis proporcingumo principo priimant sprendimus, o prieš taikant suėmimą, pirmiausia turėtų būti įvertinama, ar tolesnis kaltinamojo kalinimas yra absoliučiai būtinas⁵⁸. Lietuvoje suėmimas skiriamas dažnai, nes remiantis statistikos departamento duomenimis, 2014 m. suėmimas buvo paskirtas -1642 kartus, o 2015 m. - 1202 kartus⁵⁹. Tai yra gana dideli skaičiai, tačiau iš pateiktos statistikos

---

⁵⁷ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2000 m. gruodžio 21 d. sprendimas. Cabala prieš Lenkiją byloje, Nr. 33492/96.

⁵⁸ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2008 m. kovo 18 d. sprendimas. Ladent prieš Lenkiją byloje, Nr. 11036/03

⁵⁹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. 2014-2015 metų nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika. Statistika pagal ITĮ. Duomenys apie ikiteisminio

matoma, kad šios priemonės taikymas mažėja. Tinkamas teismų praktikos formavimas sudaro prielaidas, kad prieš skiriant šią priemonę, įvertinamos visos aplinkybės ir pagrindai, taip užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės ir laikomasi proporcingumo principo.

BPK nustato, kad nutartyje skirti suėmimą turi būti nurodomos suėmimo skyrimo sąlygos. Tokie patys reikalavimai keliami ir nutarčiai pratęsti suėmimą. Viena iš šių sąlygų yra reikalavimas, kad tų pačių tikslų nebūtų įmanoma pasiekti švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis. Taigi teismas, priimdamas nutartį skirti ar pratęsti suėmimą, joje turi tinkamai motyvuoti, kodėl tų pačių tikslų negalima pasiekti taikant švelnesnes priemones. Deja, praktikoje šio principo nėra laikomasi: teismai priimdami nutartis dažnai tiesiog nurodo, kad švelnesnės priemonės nėra tinkamos, plačiau šio sprendimo nemotyvuodami, arba švelnesnių priemonių tinkamumo apskritai nesvarsto⁶⁰. Dažniausiai pagrįsdami vienos iš suėmimo sąlygų – švelnesnės kardomosios priemonės netinkamumo buvimą, teismai tiesiog nurodo suėmimo skyrimo pagrindus⁶¹. Tačiau skiriant suėmimą yra būtinos abi suėmimo skyrimo sąlygos ir bent vienas suėmimo skyrimo pagrindų. Teismai, skirdami suėmimą, privalo pagrįsti tiek nurodyto pagrindo, tiek sąlygų egzistavimą, o ne tik formaliai juos išvardinti. Atvejai, kuomet teismai motyvuoja suėmimo skyrimą vien išvardindami suėmimo pagrindus bei jais pagrįsdami vieną iš sulaikymo sąlygų – švelnesnių priemonių netinkamumą – yra laikomi nepagrįstu įstatyme numatytų reikalavimų nepaisymu. Apibūdinta teismų praktika rodo labai formalų teismų požiūrį į reikalavimą motyvuoti kardomosios priemonės skyrimą bei atskleidžia ydingą praktiką suėmimą vertinti kaip pagrindinę kardomąją priemonę. Tokia ydinga praktika įgalina teismus skirti suėmimą jo tinkamai nemotyvuojant, taip piktnaudžiaujant šia kardomąja priemone.

Įstatymo leidėjas šios priemonės taikymą apriboja griežtais terminais, nustatant didžiausius leistinus suėmimo taikymo terminus, siekiant išvengti neproporcingo asmens teisių ir laisvių suvaržymo. Suėmimą skiriant pirmą kartą, jis paskiriamas ne ilgiau kaip trims mėnesiams, ir negali būti tęsiamas ilgiau nei šešis mėnesius. Tačiau nustatoma šios taisyklės išimtis, jog ikiteisminio tyrimo stadijoje suėmimas negali būti taikomas ilgiau

---

tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamos veikos padarymu (Forma 30) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistinesataskaitos/wpcontent/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201512_lt/f-30-iti-201512_data.txt&ff=%3C%21--%7C30-ITI%7C18%7C%3E&ttDuomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotus%20asmenis%2C%20įtariamus%20%28kaltinamus%29%20nusikalstamų%20veikų%20padarymu%20%28Forma_30-ITI%29>>

⁶⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-184/2011.

⁶¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1115-193/2011

nei 18 mėnesių, o nepilnamečiams asmenims 12 mėnesių, tais atvejais, kai byla pripažįstama ypatingai sudėtinga ar didelės apimties⁶². Iš to išplaukia reikalavimas, kad suėmimas negali trukti ilgiau nei būtina proceso tikslams pasiekti. Tačiau praktikoje pasitaiko atvejų, kai šie ypatingi pagrindai aiškinami per plačiai. Pavyzdžiui, byla pripažįstant ypatingai sudėtinga ir pratęsiant suėmimą ilgiau nei šešiams mėnesiams, tai motyvuojama tik tuo, jog iki skirto suėmimo pabaigos nespėta atlikti DNR ir mikrodalelių ekspertizės⁶³. Toks aiškinimas, neefektyviai atliekamą ikiteisminį tyrimą prilyginantis ypatingam bylos sudėtingumui, sudaro prielaidas vilkinti ikiteisminį tyrimą, tuo pačiu nepagrįstai tęsiant, piktnaudžiaujant griežčiausia kardomąja priemone, todėl neturėtų būti pateisinamas. Minėtasis didžiausio suėmimo taikymo termino apribojimas nėra absoliutus. Šis apribojimas išnyksta bylai patekus į teismą, ir suėmimas gali būti tęsiamas neribotą laikotarpį. Toks reglamentavimas vertintinas itin neigiamai, kadangi sudaro prielaidas asmens, kuris dar nėra pripažintas padaręs nusikalstamą veiką, laisvę suvaržyti neribotam laikotarpiui, kuris gali būti toks pat ar net ilgesnis nei jam gresianti laisvės atėmimo bausmė. Toks ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas ne tik pažeidžia jo teisę į laisvę, bet ir paneigia, bet kokią laisvės atėmimo bausmės prasmę: suėmimo laikotarpis yra įskaitomas į paskirtą laisvės atėmimo bausmę, todėl galima situacija, kai asmuo atlieka visą jam priklausančią bausmę dar prieš pripažįstant jį kaltu dėl atitinkamos nusikalstamos veikos. Dėl tokio dabartinio reglamentavimo, teismas, sprenddamas dėl bausmės, kartais stengiasi parinkti laisvės atėmimo laikotarpį, kuris, visų pirma, būtų ne teisingas, o „sutalpintų“ visą suėmimo laikotarpį.

Be to, Lietuvos teismai taikydami šią kardomąją priemonę ar pratęsdami jos terminą, pažeidžia proporcingumo principą dėl pernelyg ilgos suėmimo taikymo trukmės. Dėl šios priežasties Lietuvos Respublika yra ne kartą pralaimėjusi bylas Europos Žmogaus Teisių Teisme, pvz., Stašaitis prieš Lietuvą, Jėčius prieš Lietuvą. Šiose bylose buvo konstatuota, kad pažeista Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 1 d., todėl nacionaliniai teismai, sprenddami suėmimo pratęsimo klausimą, turi labai nuodugniai įvertinti, ar tikrai tokios kardomosios priemonės pratęsimas yra būtinas proceso tikslams pasiekti ir ar tų pačių tikslų nebūtų įmanoma pasiekti taikant švelnesnes kardomasias priemones⁶⁴.

---

⁶² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis, Vilnius, 2011.

⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2005 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-17-2005.

⁶⁴ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2002 m. kovo 21 d. sprendimas Stašaitis prieš Lietuvą byloje, Nr. 47679/99; Europos Žmogaus teisių Teismas. 2000 m. liepos 31 d. sprendimas Jėčius prieš Lietuvą byloje, Nr. 34578/97;

Akivaizdu, kad asmeniui taikomas ilgalaikis suėmimas neabejotinai suvaržo jo teises, tačiau toks suvaržymas yra pateisinamas EŽTK požiūriu, neprieštarauja nacionalinės teisės normoms. Pažymėtina, kad ilgalaikis asmens kalinimas galimas tik išimtiniais atvejais. Baudžiamojoje byloje išskirtinėmis priežastimis, pateisinančiomis ilgalaikį kaltinamojo kalinimą pripažintos kaltinamojo asmenybė bei jam inkriminuojamų nusikalstamų veikų pobūdis. Apeliacinis teismas paliko galioti apygardos teismo sprendimą, kad be kaltinamojo teisės į laisvę suvaržymo nėra galimybės pasiekti BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų. Baudžiamojoje byloje kaltinamojo buvusi sutuoktinė įmokėjo į baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo depozitinę sąskaitą 15 000 Lt dydžio užstatą. Tai neįpareigoja teismo netęsti suėmimo termino kaltinamajam arba paskirti kitą kardomąją priemonę, nesusijusią su laisvės apribojimu. Buvo konstatuota, kad Vilniaus apygardos teismas skundžiama nutartimi pratęsdamas kaltinamajam suėmimo terminą, nei BPK nuostatų, nei EŽTK nuostatų, nurodančių, jog niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas, nepažeidė. Be to teismas nusprendė, kad pusiausyva tarp kaltinamojo galimai padarytų nusikalstamų veikų sunkumo ir griežčiausios kardomosios priemonės – suėmimo taikymo išlaikyta. Šiuo atveju proporcingumo principas nepažeistas, o taikoma kardomoji priemonė yra adekvati jo galimai padarytų nusikalstamų veikų pavojingumui⁶⁵.

Kaip minėjau, EŽTT savo praktikoje aiškiai pabrėžia, kad suėmimas turėtų būti taikomas tik kaip išimtinė priemonė. Byloje Ambruszkiewicz prieš Lenkiją, Teismas konstatavo, kad „asmens suėmimas yra tokia rimta priemonė, kad ji gali būti pateisinama tik tais atvejais, kai apsvarsčius kitas, švelnesnes priemones yra nusprendžiama, jog jų nepakaktų asmenų ar viešojo interesų – dėl kurių suėmimas tapo būtinas – apsaugai”⁶⁶. Visa tai reiškia, kad reikia atsižvelgti į aplinkybes, nepakanka vien to, kad laisvės atėmimas atitinka nacionalinės teisės keliamus reikalavimus.

BPK 125 straipsnio 2 dalies 4 punkto nuostatos įpareigoja teismą skiriant suėmimą ar pratęsiant šios kardomosios priemonės terminą nutartyje nurodyti faktines aplinkybes ir motyvus, kuriais remiantis nebuvo skirtos švelnesnės kardomosios priemonės siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų. Kaip skunde nurodo ir įtariamąjo gynėjas, Kauno apygardos teismas, pratęsdamas įtariamajam paskirto suėmimo terminą, galimybės BPK 119 straipsnyje įtvirtintą kardomųjų priemonių paskirtį užtikrinti paskiriant vieną ar kelias švelnesnes kardomasias priemones nesvarstė. Ikiteisminio

---

⁶⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-241/2014

⁶⁶ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2006 m. gegužės 4 d. sprendimas Ambruszkiewicz prieš Lenkiją byloje Nr. 38797/03.

tyrimo metu įtariamojo gynėjas į Lietuvos apeliacinio teismo deponitinę sąskaitą yra įmokėjęs 15 000 eurų sumą. Atsižvelgiant į tai, kad įmokėta užstato suma yra pakankamai didelė, taip pat įvertinus minėtų aplinkybių visumą, ši kardomoji priemonė, skiriant ją su namų areštu ir įpareigojimu periodiškai registruotis policijos įstaigoje, yra pakankama užtikrinti įtariamojo A. P. dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą ir taip įgyvendinti BPK 119 straipsnyje įtvirtintą kardomųjų priemonių paskirtį⁶⁷.

Remiantis statistikos duomenimis, namų areštas lyginant su suėmimu (BPK 122 straipsnis), įpareigojimu gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (BPK 132¹ straipsnis), įtariamojo įpareigojimu periodiškai registruotis policijos įstaigoje (BPK 135 straipsnis) yra rečiau taikomų kardomųjų priemonių, tačiau ji gana griežtai suvaržo asmens laisvę. Ši priemonė 2014 m. buvo taikyta 28 kartus, o 2015 m. 39 kartus⁶⁸. Tai įpareigojimas įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis. Parenkant šią kardomąją priemonę ir jos taikymo trukmę, subjektai privalo atsižvelgti į proporcingumo principą. Taikant apribojimus svarbu iš anksto nustatyti kiek jie bus reikšmingi ikiteisminiam tyrimui, ar bus pasiekti norimi tikslai. Atkreiptinas dėmesys, kad namų areštas gali būti priskirtas ne tik prie asmens fizinę laisvę ribojančių priemonių, bet ir prie kardomųjų priemonių ribojančių judėjimo, kilnojimosi laisvę, taip pat ir prie priemonių ribojančių bendravimo bei susižinojimo laisvę. Tačiau nagrinėjant EŽTT jurisprudenciją konstatuotina, kad vis tik namų areštas turėtų būti priskirtas prie asmens fizinę laisvę ribojančių kardomųjų priemonių. Pavyzdžiui, byloje N.C prieš Italiją, teismas konstatavo, jog nediskutuotina, kad pareiškėjo suėmimas laikotarpyje tarp 1993 m. lapkričio 3 d. ir 1993 m. lapkričio 13 d. bei namų areštas laikotarpyje tarp 1993 m. lapkričio 13 d. ir 1993 m. gruodžio 20 d., reiškia asmens laisvės atėmimą pagal Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies prasmę⁶⁹. Taigi akivaizdu, kad pagal EŽT konvenciją, namų areštas prilyginamas suėmimui.

Skiriant namų areštą gali būti nustatomas sąlygų kompleksas, kurių turi asmuo laikytis. Imkime tokį pavyzdį, kai teismas, veikdamas šios teisės normos ribose, nustato,

⁶⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2016 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-52-483/2016

⁶⁸ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. 2014-2015 metų nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika. Statistika pagal ITĮ. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamos veikos padarymu (Forma 30) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per internetą:<http://www.ird.lt/statistinesataskaitos/wpcontent/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201512_lt/f-30-iti-201512_data.txt&ff=%3C%21--%7C30-ITI%7C18%7C%3E&ttDuomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotus%20asmenis%2C%20įtariamus%20%28kaltinamus%29%20nusikalstamų%20veikų%20padarymu%20%28Forma_30-ITI%29>

⁶⁹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2002 m. gruodžio 18 d. sprendimas N.C prieš Italiją byloje, Nr. 24952/94

kad asmuo negali visą parą pasišalinti iš savo gyvenamosios vietos, jam uždraudžiama bendrauti telefonu, uždraudžiama bendrauti su tam tikrais asmenimis. Tokioje situacijoje namų areštas praktiškai tampa laisvės atėmimu. Byloje Guzzardi prieš Italiją (šioje byloje asmeniui buvo paskirtas namų areštas nedidelėje saloje) yra konstatavęs, kad namų areštas nedidelėje saloje prilygo laisvės atėmimui, teismas atsižvelgė į tai, kad asmeniui skirta erdvė buvo itin ribota, jo socialiniai kontaktai buvo taip pat riboti, jis buvo nuolatos stebimas, o laikotarpis, kurį buvo taikomos šios priemonės, viršijo 16 mėnesių. Žinoma teismas pripažino, kad vertinant visus bylos faktus atskirai, nebūtų įmanoma kalbėti apie „laisvės atėmimą“, tačiau vertinant juos kartu, jiems gali būti taikomas Konvencijos 5 straipsnis⁷⁰. Lietuvos teismai dažnai atsižvelgia į EŽTT formuojamą jurisprudenciją, taikydami namų areštą. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje kaltinamajam buvo paskirtas namų areštas kiekvieną dieną nuo 20 val. iki 7 val. ir nuo 10 val. iki 18 val. neišvykti iš gyvenamosios vietos, jeigu tai nesusiję su darbu. Tačiau tokios sąlygos neproporcingai riboja kaltinamojo teises, nes kaltinamajam buvo ištikęs smegenų infarktas ir nustatytas 20 proc. darbingumo lygis, todėl jam taikomas reabilitacinis gydymas. Šie gydymai būna nuo 10 val. iki 12 val., o gydymas lazeriu 10 val. ir 14 val., taip pat 2 valandas 5 dienas per savaitę dirba. Apeliacinės instancijos teismas priėmė teisingą sprendimą pakeisdamas nutartį ir nustatydamas, kad kaltinamasis gyvenamoje vietoje būtų nuo 23 val. iki 6 val⁷¹. Visais atvejais, namų areštas negali būti prilyginamas suėmimui namų sąlygomis.

Siekio užkirsti kelią nusikaltimams, namų arešto proporcingumas buvo tikrinamas byloje Silickis ir Silickienė prieš Lietuvą. Vertindamas pareiškėjui pritaikytus apribojimus, EŽTT pirmiausia atsižvelgė į tai, jog namų areštas lėmė daug mažesnę pareiškėjo izoliaciją nei suėmimas, nes pareiškėjas turėjo galimybę bendrauti su šeimos nariais, lankytis pas medikus, sportuoti. Nors pareiškėjui nebuvo leista dirbti vadybininku visą darbo dieną arba taksi vairuotoju, tačiau, atsižvelgdamas į pareiškėjui pareikštų kaltinimų sunkumą, EŽTT nepripažino šių apribojimų „neprotingais“⁷². Taigi šiuo atveju buvo išsamiai įvertintas pareiškėjui pritaikytų apribojimų mastas, pasirinko mažiau ribojančią žmogaus teises alternatyvą bei atsižvelgė į aplinkybes, lėmusias poreikį taikyti pareiškėjui šią kardomąją priemonę.

Svarbu paminėti, kad analizuojant aukščiau paminėtas EŽTT bylas Guzzardi prieš Italiją bei Amuur prieš Prancūziją, pastebėjau, kad šiuo aspektu pakankamai svarbūs

⁷⁰ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76

⁷¹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-977-478/2015

⁷² Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. balandžio 10 d. sprendimas Silickienė prieš Lietuvą byloje, Nr. 20496/02

kardomosios priemonės taikymo terminai. Nors BPK nenumato maksimalaus namų arešto taikymo termino, tačiau iš karto jis negali būti paskirtas ilgiau kaip 6 mėnesius. Šis terminas ikiteisminio tyrimo teisėjo ar bylą savo žinioje turinčio teismo nutartimi gali būti pratęstas trims mėnesiams. Pratesimų skaičius neribojamas, tačiau reikia pabrėžti, kad šios kardomosios priemonės terminą riboja ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo terminai, negali trukti ilgiau nei ikiteisminis tyrimas ar teisminis bylos nagrinėjimas. Galima svarstyti, ar namų arešto terminas turėtų būti nustatytas, ar jo neturėtų būti, visgi EŽTT minėtoje byloje (Guzzardi prieš Italiją) konstatavo, kad 16 mėnesių namų arešto terminas, komplekse su kitais griežtais apribojimais, buvo per ilgas⁷³. Taigi iš to galima padaryti išvadą, kad vis tik būtina nuolatinė ir šios kardomosios priemonės tikslingumo kontrolė, t. y. teismai turėtų nuolat tikrinti ar yra išlikę namų arešto skyrimo pagrindai. Visų pirma tai būtina dėl to, kad ši kardomoji priemonė, pagal savo turinį, labai artima suėmimui. Žinoma, gali būti oponuojama, kad yra kardomosios priemonės apskundimo mechanizmas ir šios priemonės pagrindai gali būti patikrinti apskundus ją.

Nesant būtinumui ir toliau taikyti kardomąją priemonę, ji gali būti panaikinta arba pakeista švelnesne, arba pakeistos sąlygos. Kaip pavyzdžiui, byloje, kaltinamasis skundu prašė pakeisti kardomosios priemonės – namų arešto sąlygas, motyvuodamas tuo, kad šiuo metu taikomos namų arešto sąlygos trukdo jam įsidarbinti ir riboja galimybę rūpintis mažamečiu vaiku. Motyvavo tuo, kad pakeitus namų arešto sąlygas, t. y. leidžiant jam kiekvieną dieną (įskaitant savaitgalius) nuo 6 val. 00 min. iki 22 val. 00 min. išvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos, būtų galimybė jam įsidarbinti vadybininko pareigose. Apeliacinis teismas pažymėjo, kad taikant kardomąją priemonę būtina laikytis proporcingumo principo, reikia įvertinti ar taikomi asmens laisvės suvaržymai atitinka tuos tikslus, dėl kurių buvo nuspręsta taikyti konkrečią kardomąją priemonę. Teismas atsižvelgė į tai, kad byloje nėra duomenų, jog kaltinamasis būtų pažeidęs jam paskirtos kardomosios priemonės įpareigojimus, padarė išvadą, kad namų arešto sąlygų pakeitimas netrukdytų pasiekti kardomosios priemonės tikslų, t. y. užtikrinti netrukdomą bylos nagrinėjimą teisme bei užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui⁷⁴.

Išanalizavus teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad namų areštas taikomas, kai nustatoma, kad suėmimas yra nebūtinas ir per griežtas, jį pakeičiant švelnesne priemone. Pavyzdžiui, teismas nagrinėdamas skundą, atsižvelgė į jame nurodytas kaltinamojo aplinkybes, t. y. kad jis yra silpnos sveikatos, jauno amžiaus, suprato savo

---

⁷³ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76

⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-35/2013

klaidas, kaltę pripažįsta, suėmimo prabuvo jau ilgą laiką, todėl teisėjų kolegija nusprendė, kad skunde nurodytos aplinkybės bei bylos medžiaga sudaro pakankamą pagrindą daryti išvadą, jog BPK 119 straipsnyje numatyti tikslai gali būti pasiekti kaltinamajam taikant švelnesnę kardomąją priemonę nei suėmimas, o būtent, namų areštą⁷⁵. Šiuo atveju sprendžiant dėl švelnesnės kardomosios priemonės pakeitimo, buvo atsižvelgta į proporcingumo principą.

Tačiau praktikoje pasitaiko atvejų kai įtariamasis ar kaltinamasis, padaręs daug nusikaltimų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio valstybėse, ir gresiant bausmei – laisvės atėmimui iki gyvos galvos, teismas neskubėjo skirti suėmimo. Buvo nustatyta, kad kaltinamasis padarė 13 nesunkių, apysunkių, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų. Už labai sunkų nusikaltimą, numatytą BK 249 straipsnio 3 dalyje, straipsnio sankcijoje numatyta laisvės atėmimas nuo dešimties iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Kaltinamojo vaidmuo buvo galimai kaip vieno iš nusikalstamo susivienijimo organizatoriaus. Nusikaltimai buvo daromi ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir Lenkijos Respublikos, Baltarusijos Respublikos, Rusijos Federacijos bei Vokietijos Federacinės Respublikos teritorijose. Taigi kaltinamajam paskiriant namų areštą ir tęsiant jo terminą nebuvo pažeistas ne tik kardomųjų priemonių skyrimą reglamentuojantis įstatymas, bet ir proporcingumo principas⁷⁶. Šiuo atveju, namų areštas prilyginamas suėmimui namų sąlygomis. Teismas įvertinęs visas aplinkybes, susijusias su nusikaltimu ir kaltinamojo asmenybe, galėjo taikyti griežčiausią kardomąją priemonę suėmimą, nepažeisdamas proporcingumo principo, tačiau paskyrė namų areštą. Tuo tarpu kitokio pobūdžio mažiau pavojingiems padarytiems nusikaltimams, kaltinamajam iš karto taikomas suėmimas.

BPK 132¹ straipsnio 1 dalis numato, kad skiriant įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu gali būti uždedami ir papildomi įpareigojimai: 1) įpareigojamas nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ir kartu su juo gyvenančiais asmenimis, 2) įpareigojimas nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys. Šia kardomąją priemone siekiama apsaugoti asmenis nuo galimo neteisėto poveikio bei užtikrinti netrukdomą bylos tyrimą, taip pat siekiama užkirsti kelią asmens terorizavimui bei pakartotiniam smurtui. Ši kardomoji priemonė iš esmės riboja dvi Konstitucijoje įtvirtintas piliečio teises – teisę pasirinkti gyvenamąją vietą bei kartais nuosavybės teisę (tais atvejais, kai būstas, iš kurio iškeldinamas įtariamasis, priklauso jam nuosavybės

⁷⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. rugpjūčio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1579-383/2015

⁷⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-65/2013

teise). BPK 132¹ straipsnis nustato, kad įtariamasis gali būti įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, jeigu pagrįstai manoma, kad jis, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį, pvz., norėdamas, kad nukentėjusysis proceso metu duotų neteisingus parodymus, arba nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas.

Nors šios priemonės taikymas nėra labai didelis palyginus su suėmimu (BPK 122 straipsnis), įtariamojo įpareigojimu periodiškai registruotis policijos įstaigoje (BPK 135 straipsnis), rašytiniu pasižadėjimu neišvykti (BPK 136 straipsnis) priemonių taikymu, pvz., 2014 m. ji buvo taikyta 683 kartus, o 2015 m. – 617 kartus⁷⁷. Vis tik verta paminėti keletą probleminių aspektų, paskiriant įtariamajam tokį įpareigojimą, neturint kitos gyvenamosios vietos ar artimųjų pas kuriuos galėtų pagyventi, būtų neproporcinga, nes žmogus liktų “gatvėje”. Taigi šią kardomąją priemonę paprasta skirti, jei įtariamasis (kaltinamasis) turi galimybę gyventi kitame būste, tačiau jei įtariamasis (kaltinamasis) nei kito būsto, nei lėšų jį susirasti neturi, ryžtis skirti tokią priemonę yra sudėtinga. Be to, visada reikia įvertinti, kad nukentėjusysis, paskyrus įtariamajam (kaltinamajam) įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, nuo pavojų yra apsaugomas tik laikinai. Pasibaigus procesui, kardamosios priemonės taikymas turi būti nutraukiamas ir jeigu kaltinamajam nėra priskiriama laisvės atėmimo bausmė, kurią būtina tuoj pat atlikti, asmuo, kuriam buvo taikyta aptariama kardomoji priemonė, turi teisę grįžti į namus. Tokioje situacijoje, sunku tikėtis, kad traukto administracinėn atsakomybėn asmens ir buvusio nukentėjusiojo santykiai po proceso būtų pagerėję ir būtų galima teigti, kad toliau jokie pavojai negresia. Neatmestina ir tikimybė, kad paskyrus tokią kardomąją priemonę santykiai tarp sutuoktinių ar kitų artimųjų žmonių gali dar pablogėti, o smurto galimybė baigus kardamosios priemonės taikymą gali padidėti.

Reiktų pastebėti, kad BPK numatyta, kad šią kardomąją priemonę skiria prokuroro iniciatyva teismas. Mano nuomone, neatidėliotinais atvejais ši įpareigojimą galėtų skirti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas atvykęs į įvykio vietą ir vėliau būtina gauti teismo patvirtinimą dėl kardamosios priemonės teisėtumo. Taip proporcingumo principas

---

⁷⁷ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. 2014-2015 metų nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika. Statistika pagal ITĮ. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamos veikos padarymu (Forma 30) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistinesataskaitos/wpcontent/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201512_lt/f-30-iti-201512_data.txt&ff=%3C%21--%7C30-ITI%7C18%7C%3E&ttDuomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotus%20asmenis%2C%20įtariamus%20%28kaltinamus%29%20nusikalstamų%20veikų%20padarymu%20%28Forma_30-ITI%29>>

atitiktų jam keliamus reikalavimus, taip pat būtų užtikrintas efektyvesnis šios priemonės taikymas, ikiteisminio tyrimo greitumas ir racionalumas. Nors tokiu įstatymo pakeitimu būtų labiau užtikrinama žmogaus teisių ir laisvių apsauga, tačiau būtų iškraipoma baudžiamojo proceso teisės sistema, nes reiktų koreguoti BPK ir teismui būtų nepaliekama išskirtinė teisė taikyti griežčiausias kardomąsias prievartos priemones.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nutartyje skirti įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo teismas neįpareigoja įtariamojo, nurodyti kur jis gyvens toliau, tai taip pat gali apsunkinti tolesnį ikiteisminį tyrimą, nes nebus įmanoma užtikrinti tolesnį įtariamojo dalyvavimą procese. 2015 m. gruodžio 1 d. Rekomendacijose dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės (toliau – Rekomendacijos) nurodoma, kad paskyrus šią kardomąją priemonę rekomenduojama iš karto išsiaiškinti, koks bus naujos įtariamojo gyvenamosios vietos ar kontaktinis adresas, kad būtų užtikrintas tinkamas šaukimų įteikimas⁷⁸. Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu dėl daugelio sunkiai sprendžiamų klausimų, susijusių su šios priemonės taikymu, yra viena iš rečiau taikomų kardomųjų priemonių.

Baudžiamojoje byloje įtariamasis savo mažamečiui vaikui sukėlė nesunkų sveikatos sutrikdymą, dėl to jam buvo paskirtas įpareigojimas gyventi skyrium nuo mažamečio nukentėjusiojo sūnaus, taip pat uždrausta lankytis jo darželyje ir neieškoti su juo ryšių. Mažametis vaikas buvo paliktas gyventi su seneliais, nes motina jo mirusi. Pritaikius visus šiuos įpareigojimus, buvo pažeista vaiko teisė išsaugoti šeimos ryšius. Tai būtina sąlyga tinkamam mažamečio dvasiniam, socialiniam ir protiniam vystimuisi. Tokiais atvejais teismai turi remtis Vaiko teisių apsaugos konvencija, kurioje įtvirtintos vaiko teisė, įskaitant vaiko teisę bendrauti su abiem tėvais. Teismas, gavęs skundą dėl tokių griežtų įpareigojimų, nutarė, panaikinti įpareigojimą nesilankyti darželyje ir neieškoti ryšių su vaiku. Be to, teismas pažymėjo, kad terminas šio įpareigojimo nenustatytas, tačiau jis priklauso nuo visos bylos tyrimo trukmės, „atsižvelgiant į tai, kad nukentėjusiuoju pripažintas mažametis, o įpareigojimas gyventi skyrium nustatytas tarp mažamečio ir vienintelio iš išlikusio gyvo tėvo, ikiteisminio tyrimo institucijos privalo užtikrinti, kad tyrimas būtų atliktas kuo operatyviau ir išsamiau, o kardomoji priemonė nebūtų taikoma ilgiau nei to reikia vaiko interesams apsaugoti⁷⁹. Ši byla rodo, kokie jautrūs šeimyninio gyvenimo ir vaiko teisių klausimai gali būti sprendžiami skiriant

⁷⁸ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 patvirtintų „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės“ (Valstybės žinios, 2015, Nr. I-306).

⁷⁹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2009 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-458/2009

įpareigojimą gyventi skyrium. Todėl tokiais atvejais turi būti ypatingai paisoma proporcingumo principo ir visos aplinkybės turi būti kruopščiai išnagrinėtos.

Įtariamojo įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje (BPK 135 straipsnis), tai kardomoji priemonė, kuria įtariamajam skiriama pareiga nustatytu laiku ir periodiškumu atvykti į policijos įstaigą. Šios priemonės paskyrimas tinkamais atvejais leidžia garantuoti įtariamojo dalyvavimą procese ar bent jau pakankamai greitai pastebėti, kad įtariamasis yra pasislėpęs ir laiku skelbti jo paiešką skiriamas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Rekomendacijose siūloma šią kardomąją priemonę taikyti asmenims, įsitikinant, ar įtariamojo gyvenamojoje vietovėje yra policijos įstaiga, taip pat atsižvelgti į įtariamojo gyvenamąją ir darbo vietas, darbo laiką, policijos įstaigos darbo laiką ir kitas aplinkybes⁸⁰. Toks siūlymas yra pagrįstas, nes dažniausiai būtų neproporcinga tokį įpareigojimą skirti asmeniui, gyvenančiam vietovėje, nutolusioje keliasdešimt kilometrų nuo artimiausios policijos įstaigos. Reikėtų pastebėti, kad ši kardomoji priemonė, jei taikant ją atsižvelgiama į nusikalstamos veikos pavojingumą bei įtariamojo asmenybę, nėra labai problemiška. Visgi gali pasitaikyti atvejų, kuomet prokurorai gali neatsižvelgti į įtariamojo asmenybę. Pavyzdžiui, byloje prokuroras įtariamajam skyrė kardomąją priemonę įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, tačiau buvo neatsižvelgta į įtariamojo asmenybę bei nusikalstamą veiką. Įtariamasis apskundė prokuroro nutarimą skirti šią kardomąją priemonę, motyvuodamas tuo, kad įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje savo poveikiu bei turiniu yra nelogiškas, neadekvatus taikymo poreikio aspektu, nes įtariamasis yra advokatas, advokatų kontoros seniūnas, kurio profesinė veikla neapsiriboja vien miesto teritorija, todėl paskirtas įpareigojimas apsunkina jo, kaip advokato veiklą, neatsižvelgta į įtariamojo darbo specifiką ir šia kardomąją priemone siekiami tikslai pažeidžia procesinių prievartos priemonių taikymo proporcingumo principą ir prasilenkia su rezultatu. Aukštesnysis prokuroras nutarimu panaikino šią kardomąją priemonę ir pasiūlė ikiteisminį tyrimą atliekančiam prokurorui spręsti dėl kitokios kardomosios priemonės taikymo. Tokį sprendimą motyvavo tuo, kad įpareigojimu periodiškai registruotis policijos įstaigoje siekiama garantuoti, kad įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu ilgam laikui nepasišalintų iš pareigūnų akiračio. Tai kad įtariamasis yra advokatas, advokatų kontoros seniūnas, turi

---

⁸⁰ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 patvirtintų „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės“ (Valstybės žinios, 2015, Nr. I-306).

pastovią gyvenamąją vietą, šeimą, vertintina, kad įpareigojimu periodiškai registruotis policijos įstaigoje jam negali būti nei atimta galimybė neteisėtomis priemonėmis ir būdais trukdyti tyrimui ir bylos nagrinėjimui, nei užkirstas kelias kitoms nusikalstamoms veikoms padaryti. Todėl, vertinant tai, kad įtariamasis byloje įtariamasis poveikiu liudytojui ir kontrabandą padariusių asmenų slėpimu, intelektualiu padėjimu kontrabandai, t. y. nusikaltimais, kuriais buvo siekiama trukdyti bylos procesui, jam turėtų būti skirta kardomoji priemonė numatanti įpareigojimą nebendrauti, neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis, dėl kurių yra rizika, jog įtariamasis gali juos neigiamai įtakoti. Tokį įpareigojimą numato rašytinis pasižadėjimas neišvykti ir namų areštas. Taigi atsižvelgiant į tai, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, nevertintinas tinkamu pasiekti BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, todėl jis pripažintas nepagrįstu ir panaikintas. Taigi, akivaizdu, kad prokuroras skirdamas kardomąją priemonę, neatsižvelgė nei įtariamojo asmenybės, nei į nusikalstamos veikos pobūdį ir nepagrįstai suvaržė įtariamojo teises. Vertinant aukščiau išdėstytą situaciją matome, kad problema yra tik teisinis šios kardamosios priemonės esmės suvokimas. Įvertinus įtariamojo asmenybės bei nusikalstamos veikos pobūdį, šios problemos būtų išvengta.

Taigi, BPK 11 straipsnis įtvirtina pareigą skiriant procesines prievartos priemones laikytis proporcingumo principo. Kiekviena paskirta priemonė turi būti būtina ir tinkama įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus, t. y. žmogaus teisės turi būti suvaržytos tik tiek, kiek tai yra neišvengiama užtikrinant tinkamą baudžiamojo proceso eigą. Be to, skiriant kardomąją priemonę turi būti nurodyta, kokių tikslų šia priemone siekiama ir kokie objektyvūs duomenys leidžia manyti, kad nepaskyrus konkrečios kardamosios priemonės nebus galima pasiekti BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų.

2.2. Proporcingumo principo laikymasis taikant kitas procesines prievartos priemones

Kitos procesinės prievartos priemonės įvardintos BPK III dalies XII skyriuje. Jų iš viso yra penkiolika (pvz., laikinas sulaikymas, atvedinimas, krata, poėmis, slaptas sekimas ir daugelis kitų). Kitas procesines prievartos priemones nuo kardomųjų priemonių skiria: skirtingi taikymo tikslai; skirtingas subjektų, kurių atžvilgiu gali būti taikoma, ratas ir skirtinga valstybės subjektų kompetencija skiriant prievartos priemones. Šiomis prievartos priemonėmis taip pat siekiama procesinių tikslų, nors jie BPK nesusisteminti. Jų nustatymas grindžiamas BPK 11 straipsnio ir konkrečių prievartos priemonę nustatančios normos analize. Procesinės prievartos priemonės skirtos garantuoti įrodymų surinkimą (krata, poėmis, asmens apžiūra ir t. t.), proceso dalyvių atvykimą, nuosprendžio vykdymo užtikrinimui (turto areštas), taip pat priemonės, kurių tikslas yra trumpalaikis sulaikymas ar patikrinimas, siekiant nustatyti asmenybę (sulaikymas) ir kai kurios kitos priemonės (vairuotojo teisių atėmimas, uždraudimas užsiimti tam tikra veikla ir t.t.)⁸¹.

Tačiau darbe nagrinėsiu ne visas, o keturias kitas procesines prievartos priemones. Analizuosiu kaip laikomasi proporcingumo principo taikant laikiną sulaikymą (BPK 140 straipsnis), elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę, jos fiksavimą ir kaupimą (BPK 154 straipsnis), laikino nušalinimo nuo pareigų ar laikino teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą (BPK 157 straipsnis) ir slaptą sekimą (BPK 160 straipsnis). Pasirinkau šias procesines prievartos priemones, nes jos yra dažniausiai taikomos įgaliotų subjektų įtariamiesiems bei jomis labiausiai varžomos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, saugomos Konstitucijos ir įtvirtintos EŽT Konvencijoje. Renkant informaciją neviešo pobūdžio procesinėmis priemonėmis, įsiskverbama į privačią žmogaus erdvę, sekami ne tik įtariamieji, bet ir juos supantys asmenys.

Konstitucijos 22 straipsnis, užtikrindamas žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, kartu numato, jog informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Tuo pačiu pagrindu Konstitucinis Teismas konstatavęs, kad Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą“ yra vienos svarbiausių žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Jomis žmogaus privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto

---

⁸¹ BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas, teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2012

kišimosi⁸². Tame pačiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuojama, kad žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Konstitucija suteikia galimybę riboti konstitucinę žmogaus teisę į privatumą, jeigu yra laikomasi iš Konstitucijos kylančių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų: 1) tai daroma įstatymu; 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes; 3) ribojimais nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei jos esmė; 4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo⁸³.

Taip pat EŽTK 8 straipsnyje yra įtvirtintas reikalavimas gerbti asmens teisę į privatą gyvenimą, būsto neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą. Pagal šio straipsnio 2 dalį, įtvirtintų teisių apribojimas turi būti nustatytas įstatyme, juo siekiama teisėto tikslo, ir būtinas demokratinėje visuomenėje.⁸⁴ Vadovaujantis EŽTT praktika, įgaliojimai slapta sekti savo piliečius pagal Konvenciją toleruojami tik tada, kai jie neišvengiamai būtini siekiant apsaugoti demokratines institucijas. Sprendžiant dėl slaptų sekimo priemonių taikymo konkrečiais atvejais ir jas įgyvendinant, turi būti laikomasi teisėtumo reikalavimo ir užtikrinama, kad apribojant asmens teisę į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą, nebūtų peržengtos būtinumo demokratinėje visuomenėje ribos⁸⁵. Asmenims yra ribojama laisvė, atimama galimybė dirbti norimą darbą ir gauti atlygį, asmenys negali išlaikyti savo šeimų, taip pat įsibraunama į žmogaus privatą gyvenimą, susirašinėjimo slaptumą. Taikant ne viešo pobūdžio priemones, ne tik įtariamieji yra sekami, bet ir juos supantys asmenys. Todėl sprendimai dėl šių minėtų procesinių prievartos priemonių taikymo turi būti priimami griežtai laikantis BPK tvarkos bei įvertinus jas proporcingumo požiūriu.

---

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija, 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“

⁸⁴ EŽTK 8 str. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

⁸⁵ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. liepos 31 d. sprendimas Drakšas prieš Lietuvą byloje, Nr. 36662/04; Europos Žmogaus teisių Teismas. 2015 m. sausio 15 d. sprendimas Dragojević prieš Kroatiją, byloje Nr. 68955/11

Laikinas sulaikymas reglamentuotas BPK 140 straipsnyje. Dėl siekio teisingai ir efektyviai išnagrinėti galimi padarytą nusikalstamą veiką, būtina skiriant laikiną sulaikymą užkirsti kelią teisės pažeidimams, kurie ne tik trukdytų tolimesnei tyrimo eigai, bet ir užtikrintų žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Svarbu pabrėžti, kad užtikrinant žmogaus teises ir laisves, asmuo gali būti sulaikomas tik dviem atvejais: 1) prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar kiekvienas asmuo gali asmenį sulaikyti, kai jis yra užkluptas darant nusikalstamą veiką ar tuoj po to, kai ją padarė, arba 2) ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu, tais atvejais, kai yra pagrindas ir sąlygos asmeniui skirti suėmimą.

2002 m. BPK buvo įtvirtinta, kad sulaikymas darant nusikalstamą veiką arba iškart po jos, galimas tik siekiant nustatyti asmens tapatybę bei užtikrinti, kad asmuo nepabėgtų bei netrukdytų nusikalstamos veikos tyrimui. Jei asmens tapatybę galime patikrinti vietoje ir nėra aiškios tikimybės, kad asmuo gali slėptis ar trukdyti tyrimui, sulaikymas galimas tik išskirtiniais atvejais ir motyvuotai. Pastebėtina, kad dabartinis teisinis reglamentavimas šį žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmą susiaurinimo: 2007 m. BPK 140 straipsnis buvo pakeistas ir sąlyga, įtvirtinti proporcingumo laikymosi reikalavimą dėl sulaikymo, buvo pašalinta. Tai sudaro palankias sąlygas taikyti laikiną sulaikymą nepagrįstai.

Norint užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, būtina įvardinti nuo kada jis tampa proceso dalyviu ir gauna visas procesines teises. Yra nuomonių, kad asmens sulaikymą galime išskirti į du momentus - faktinį ir teisinį. Faktinis sulaikymas būtų tada, kai asmuo sulaikomas darantis nusikalstamą veiką arba iškart po jos. Teisinis sulaikymas traktuojamas tada, kai įtariamajam surašomas protokolas. R. Markevičius teigia, kad toks skirstymas yra ydingas ir nurodė, kad faktinis sulaikymas gali būti tiek teisinis tiek neteisinis. Teisinis sulaikymas turėtų būti suprantamas kaip žmogaus fizinio judėjimo laisvės atėmimas, o tuo tarpu neteisinis sulaikymas, kai ši procesinė prievartos priemonė panaudojama pažeidžiant BPK 140 straipsnį. Svarbu išskirti, kad netgi surašius protokolą, sulaikymas netampa tik teisiniu, jis atima iš žmogaus fizinę laisvę, todėl traktuotinas kaip faktinis sulaikymas.⁸⁶ Vertinant sulaikymą tik kaip faktinį ir teisinį, kiltų diskusija, nuo kada asmuo tampa įtariamuoju ir gauna procesines teises ir pareigas, kada galės ginti savo galimai suvaržomas žmogaus teises ir laisves. Pritariu R. Markevičiaus nuomonei, kad kiekvienas sulaikymas yra kartu ir faktinis ir teisinis, nes pirmiausia asmuo yra faktiškai sulaikomas ir tik tada yra užpildomas sulaikymo protokolas, nuo šio momento atsiranda teisinis sulaikymas. Sulaikymo protokolo blankuose yra skiltis skirta sulaikymo

---

⁸⁶ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008 p.145.

pagrindams ir motyvams, kurią pareigūnai privalo užpildyti užtikrinant, kad nebūtų pažeistos žmogaus teisės ir laisvės.

Pagal BPK 140 straipsnio 4 dalį, laikinas sulaikymas negali trukti ilgiau, negu tai būtina asmens tapatybei nustatyti ir būtiniems proceso veiksmams atlikti, o maksimalus laikino sulaikymo terminas yra 48 val. Tačiau svarbu pažymėti, kad 48 valandos yra ilgiausias galimas asmens sulaikymo terminas ir jis turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais. Konstitucijoje taip pat įtvirtintas ne ilgesnis kaip 48 valandų sulaikymas⁸⁷. Tai iš dalies atsispindi ir šioje BPK dalyje, kuri numato, kad ši prievartos priemonė taikoma asmens tapatybei nustatyti ar kitiems būtiniems proceso veiksmams. Tačiau ši nuostata nėra visiškai konkreči, kad užtikrintų laikino sulaikymo taikymą tik išimtiniais atvejais, o nepagrįstai trukęs asmens sulaikymas būtų pripažintas neproporcingu ir neteisėtu. Apžvelgus teismų sprendimus dėl sulaikymo trukmės, nustatyta, kad susiformavusi taisyklė, kad asmuo gali būti sulaikytas 24 valandoms, o būtiniems atvejams, šis terminas gali būti pratęstas iki 48 valandų⁸⁸.

Išnagrinėjus teismų praktiką, buvo nustatyti atskiri neteisėto sulaikymo atvejai. Vilniaus apygardos teisme 2014 m. balandžio 23 d. buvo nagrinėjamas klausimas dėl sulaikymo teisėtumo. Pirmosios instancijos teismas nurodė, kad sulaikymas yra dalinai teisėtas, t. y. remiantis BPK 140 straipsnio 4 dalimi. Įtariamojo sulaikymas neteisėtas tik ta dalimi, kuri viršijo 24 val., kadangi nebuvo laikomasi procedūrinių dalykų, negautas prokuroro nutarimas dėl sulaikymo pratęsimo. Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad įtariamojo sulaikymas yra neteisėtas visa apimtimi, kadangi tokia prievartos priemonė yra neproporcinga siekiamiems tikslams. Procesinių prievartos priemonių taikymas turi būti pagrįstas faktine medžiaga ir pateisinamas tyrimo tikslu, o tai, kad asmuo neturi teisėto pajamų šaltinio ir nuolatinės gyvenamosios vietos, nėra pagrindas taikyti laikiną sulaikymą. Teismas padarė išvadą, kad įtariamasis buvo laikinai sulaikytas, neužtikrinant asmens teisių ir laisvių apsaugos, siekis atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus galėjo būti įgyvendinamas taikant švelnesnę procesinę prievartos priemonę⁸⁹.

Bylose dėl laikino sulaikymo EŽTT bando atsakyti į klausimą, ar buvo „laisvės atėmimas“ ir tik nustačius laisvės atėmimą sprendžiamas klausimas, ar toks atėmimas buvo teisėtas, t. y., ar toks laisvės atėmimas numatytas pagal kurį nors iš pagrindų,

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija“, 20 straipsnis. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014., „nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą“

⁸⁸ Pavyzdžiui: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-390/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-395/2013.

⁸⁹ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-33-345/2014

kuriuos leidžia šis straipsnis, ir ar sulaikymas buvo vykdomas pagal galiojančius teisės aktus ir laikantis procesinių procedūrų. Asmens laisvės apribojimas prilyginamas sulaikymui tik tada, kai veiksmai, nukreipti prieš žmogų, galimai suvaržo jo teises ir laisves bei gali būti traktuojami kaip sulaikymas pagal EŽTT 5 straipsnį. Šiame straipsnyje nėra aiškios sulaikymo sąvokos, tačiau jame kalbama apie „laisvės atėmimą“ ir šio veiksmo sąlygas užtikrinančias žmogaus teisių ir laisvių apsaugą⁹⁰. Byloje Guzzardi prieš Italiją, EŽTT pateikė 5 straipsnio interpretaciją, kurioje aiškinama, kad, bet koks sulaikymas, kuris atima žmogaus teisę judėti, užkardo socialinius ryšius, atsiranda didelis atotrūkis nuo įprastinės gyvenamosios aplinkos, gali būti vadinamas sulaikymu⁹¹. Toks platus sulaikymo interpretavimas užtikrina žmogaus teisės į laisvę apsaugos garantiją. Byloje Amuur prieš Prancūziją, EŽTT nurodė, kad pirmiausia turi būti nagrinėjama konkreti asmens padėtis, ir tik po atsižvelgti į keletą kriterijų: ginčijamos priemonės tipą, trukmę ir įgyvendinimo būdą⁹². Taigi, skirtumas tarp laisvės apribojimo ir laisvės atėmimo pasireiškia ne savo pobūdžiu ar turiniu, bet intensyvumo laipsniu.

Apžvelgiant į Lietuvos teismų praktiką, dėl žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo taikant laikiną sulaikymą EŽTT kontekste, būtina paminėti 2012 m. gruodžio 11 d. sprendimą Venskutė prieš Lietuvą. Šioje byloje buvo iškeltas klausimas, ar sulaikymo nefiksavimas, pagal galiojančius teisės aktus, yra žmogaus laisvės pažeidimas, ar ne. EŽTT labai siaurai nagrinėjo pačio sulaikymo teisėtumą, tačiau procedūrinių veiksmų nebuvimą pripažino kaip pažeidimą pagal Konvencijos 5 straipsnį. Šioje byloje galima aiškiai matyti, kad ne pats teisės suvaržymas (laisvės atėmimas) yra traktuojamas kaip žmogaus laisvės atėmimas, tačiau ir veiksmai, kaip ta laisvė buvo suvaržyta. EŽTT išaiškino, kad sulaikymo nefiksavimas laikytinas rimčiausiu pažeidimu ir EŽTK 5 straipsnio 1 dalis gali būti taikoma labai trumpam laisvės atėmimui⁹³. Nors BPK 140 straipsnyje įtvirtinti laikino sulaikymo pagrindai ir sąlygos, siekiant apsaugoti asmens teises ir laisves. Vis dėl to, iš išstudijuotos teismų praktikos matome, kad šios teisės ne visada būna užtikrinamos.

BPK 157 straipsnis reglamentuoja laikino nušalinimo nuo pareigų ar laikino teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymo taikymo pagrindus ir sąlygas. Ši procesinė prievartos priemonė apriboja įtariamajam Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje suteiktą

---

⁹⁰ VYSOCKIENĖ, L., *Prieglobsčio prašytojų sulaikymas tarptautinėje teisėje ir valstybių praktikoje*. Jurisprudencija, 2002, t. 32(24); 15–32; 17.

⁹¹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76

⁹² Europos Žmogaus teisių Teismas. 1996 m. birželio 25 d. sprendimas Amuur prieš Prancūziją byloje, Nr. 19776/92

⁹³ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. gruodžio 11 d. sprendimas Venskutė prieš Lietuvą byloje, Nr. 10645/08

teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas bei gauti teisingą apmokėjimą už darbą⁹⁴. Tai neabejotinai suvaržo įtariamojo teises ir interesus, bet ši priemonė gali būti pateisinama atsižvelgiant į jos tikslus, nepažeidžiant proporcingumo principo bei Konstitucijos. Todėl kiekvienu atveju, sprendžiant šios priemonės taikymo ir pratęsimo klausimus, būtina įvertinti jos būtinumą, ar jos taikymas yra tikslingas, ar nebus nepagrįstai suvaržomos asmens teisės ir laisvės.

Kai įtariamasis, eidamas tam tikras pareigas arba užsiimdamas tam tikra veikla, padaro nusikalstamą veiką, jis gali būti nušalinamas nuo pareigų arba laikinai sustabdoma tam tikra veikla bylos tyrimo ir nagrinėjimo laikui. Šią prievartos priemonę taiko, kai būtina pasiekti du tikslus: 1) siekiant greičiau ir nešališkiau ištirti nusikalstamą veiką ir 2) norint užkirsti įtariamajam galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas. Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo kiekvienu konkrečiu atveju spręsti dėl šios procesinės prievartos priemonės taikymo ir užtikrinti, kad ji būtų taikoma tik tada, kai tai būtina minėtiems tikslams pasiekti, o ją pritaikius asmens teisės ir laisvės nebūtų varžomos labiau negu reikia bei ją nutraukti nedelsiant, kai ji tampa neberekalinga. Šie pagrindai yra alternatyvūs, todėl pakanka vieno iš jų, kad būtų galima taikyti šią prievartos priemonę. Tačiau jei nėra pagrindo manyti, kad šios prievartos priemonės pritaikymas negalės padėti pasiekti šių būtinų tikslų, jos skirti ikiteisminio tyrimo teisėjas negali. Būtina laikino nušalinimo nuo pareigų taikymo ir jos termino pratęsimo sąlyga yra pagrįstas manymas, kad asmuo, kuriam ši priemonė taikoma, galėjo padaryti jam inkriminuotas nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, byloje, teismas šios procesinės prievartos priemonės taikymo pagrįstumą argumentavo išdėstydamas tyrimui reikšmingus duomenis, pvz., užfiksuotus liudytojų apklausos protokolus, slapto sekimo protokolus, apžiūros protokolus, techninėmis priemonėmis užfiksuotus garso įrašus, leidžiančius manyti, kad įtariamasis galėjo padaryti jam inkriminuojamas nusikalstamas veikas⁹⁵.

Laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas galimas tik nustačius, kad įtariamasis dirbdamas ar užsiimdamas veikla turi galimybę kenkti tyrimui, pvz., darydamas įtaką bendradarbiams arba naikindamas nusikalstamos veikos pėdsakus. Taip pat gali turėti galimybes daryti naujas nusikalstamas veikas. Vadinasi, nutartyje skirti šią priemonę turi būti nurodyti konkretūs nušalinimo pagrindai, neužtenka vien bendro pobūdžio frazės, kad įtariamasis gali kliudyti procesui. Visa tai nurodė ir Konstitucinis Teismas 2016 m. vasario 17 d. nutarime Nr. KT7-

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014

⁹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-32-495/2015

N4/2016⁹⁶. Išstudijavus teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad teismai taikydami arba pratęsdami šios priemonės taikymą nenurodo konkrečių pagrindų. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas baudžiamojoje nutartyje, atsakydamas į skundo argumentą dėl šios priemonės taikymo, akcentavo, kad nors ir nėra jokių duomenų, kurie leidžia pagrįstai manyti, kad kaltinamasis trukdys procesui arba darys naujas nusikalstamas veikas, tai nepaneigia šios priemonės taikymo pagrįstumo. Be to nurodė, kad tokioje nutartyje nereikalaujama nurodyti konkrečius veiksmus, kuriais gali būti trukdoma, o svarbiausia, kaltinamojo užimamos pareigos gali sudaryti sąlygas trukdyti procesui ar daryti naujas nusikalstamas veikas, pvz., galėtų lengvai sužinoti byloje esančius duomenis⁹⁷. Šis Konstitucinio Teismo nutarimas pradės formuoti gerąją praktiką, nurodant visus pagrindus, siekiant apsaugoti žmogaus teises.

Šią prievartos priemonę taikyti galima ir valstybės tarnautojams ir privačiu verslu užsiimantiems asmenims. Konstitucinis Teismas 2016 m. vasario 17 d. nutarime pažymėjo, kad pagal Konstituciją išrinktų savivaldybės tarybos narių statusas turi tam tikrų ypatumų, palyginti su kitų mandato neturinčių asmenų statusu, tačiau jie neturi asmenims nustatytų imunitetų, kurie įgyvendina valstybės valdžios funkcijas. BPK 157 straipsnis tiek, kiek jame nėra nustatyta draudimo savivaldybės tarybos narį nušalinti nuo mero ar mero pavaduotojo pareigų arba jo nušalinimo nuo šių pareigų trukmę ribojančių papildomų kriterijų, neprieštarauja Konstitucijai ir teisė laisvai pasirinkti darbą nebūtų neproporcingai ribojama⁹⁸. Taip pat Konstitucinis Teismas konstatavo, kad subjektai sprenddami dėl šios procesinės priemonės taikymo, privalo įvertinti laikino nušalinimo nuo pareigų taikymo pagrindus ir tikslingumą (įtariamojo pareigas ir nusikaltimo pobūdį). Į visa tai, turi būti atsižvelgiama tiek ją taikant pirmą kartą, tiek motyvuojant poreikį ją taikyti toliau, siekiant užtikrinti proporcingumo principo laikymąsi⁹⁹.

Laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius, tačiau prireikus šis terminas gali būti pratęstas iki trijų mėnesių. Maksimalus šios priemonės taikymo terminas nėra nustatytas, nes įstatymas pratęsimų skaičiaus neriboja. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje laikinas nušalinimas nuo pareigų tęsiasi ilgą laiką, tačiau teismas įvertinęs nusikaltimų pobūdį,

---

⁹⁶ sprendimas taikyti laikiną nušalinimą nuo pareigų privalo būti pagrįstas argumentais, konkrečiu atveju patvirtinančiais įstatyme nustatytą šios priemonės taikymo tikslų ir pagrindų buvimą, o sprendimas pratęsti šios procesinės prievartos priemonės taikymą konkrečiam asmeniui – ir papildomais svariais argumentais, patvirtinančiais būtinybę pratęsti jos taikymą.

⁹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. liepos 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-167-453/2015.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 157 straipsnio (2002 m. kovo 14 d. redakcija su 2010 m. rugsėjo 21 d. pakeitimu) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nr. KT7-N4/2016

⁹⁹ Ibid

kurių padarymu įtariamasis kaltinamas, sunkumą, padarymo aplinkybes bei kitas svarbias aplinkybes, konstatavo, kad laikino nušalinimo nuo pareigų taikymas neprieštarauja proporcingumo principui, šios taikomos procesinės prievartos priemonės terminas pratęstas pagrįstai.¹⁰⁰ Gali būti situacijų, kai laikino nušalinimo nuo pareigų terminas pratęsimas neproporcingai. Leidžiant įstatymui, ši procesinė prievartos priemonė gali būti taikoma ilgą laiką, pvz., baudžiamojoje byloje ikiteisminio tyrimo teisėjas 2014 m. birželio 20 d. paskyrė šią procesinę prievartos priemonę ir vėliau, t. y. 2015 m. rugsėjo 16 d. jos taikymas buvo pratęstas dar trims mėnesiams. Šios procesinės prievartos priemonės neproporcingas pratęsimų skaičius pateisinamas, jog įtariamasis padarė nusikalstamą veiką, atlikdamas savo tarnybines pareigas.¹⁰¹ BPK 157 straipsnis neįtvirtina imperatyvaus reikalavimo visais atvejais laikinai nušalinti nuo pareigų asmenį, kuris kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, susijusią su jo užimamomis pareigomis, o tuo labiau pratęsti tokios procesinės prievartos priemonės taikymo terminą.

Kaip minėjau anksčiau, laikino nušalinimo nuo pareigų taikymas ar termino pratęsimas, asmeniui apriboja Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje suteiktą teisę – laisvai pasirinkti darbą bei gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Gali būti atvejų kai ši priemonė taikoma nesilaikant proporcingumo principo, pvz., asmuo vienas išlaiko šeimą su mažamečiais vaikais, o jam taikomas laikinas nušalinimas nuo pareigų. Tačiau išanalizavus teismų praktiką, pastebėtina, kad teismai tokias situacijas vertina, atitinkančias proporcingumo principą. Nurodo, kad nors aplinkybė, kad tokios priemonės taikymas turi neigiamos įtakos įtariamojo ir jo šeimos interesams, tačiau savaime nesudaro išvados, kad procesinė prievartos priemonė taikoma pažeidžiant teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų reikalavimus. Pabrėžia, kad baudžiamojo proceso tikslai, numatyti BPK 1 straipsnio 1 dalyje, nusveria kaltinamojo ir jo šeimos narių patiriamus nepatogumus, atsiradusius, būtent, dėl paties įtariamojo galimai padarytų nusikalstamų veikų. Taip pat konstatavo, kad laikino nušalinimo nuo pareigų laikotarpiu, gali dirbti kitą darbą pagal savo kompetenciją, kuris netrukdytų baudžiamosios bylos eigai ir leistų pasiekti procesinės prievartos priemonės taikymo tikslus¹⁰².

Taigi įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs pakankamai proporcingumo principą atitinkančių saugiklių, kurie nesudaro prielaidų piktnaudžiauti laikinu nušalinimu nuo pareigų arba neribotai ją taikyti. Taikant šią procesinę prievartos priemonę turi būti

---

¹⁰⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. balandžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-55-307/2015

¹⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-225-449/2015

¹⁰² Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-32-495/2015

vadovaujamosi būtinumo kriterijumi ir proporcingumo principu. Ši priemonė turi būti taikoma tik tada, kai negalima pasiekti reikiamų tikslų bei nedelsiant nutraukiama kai ji tampa nereikalinga.

BPK 154 straipsnis reglamentuoja elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę, jos fiksavimą ir kaupimą. Šio straipsnio nustatytais taisyklėmis galima kontroliuoti susižinojimą tarp asmenų, naudojant technines priemones. Tai yra informacijos perdavimas laidiniais ir belaidžiais tinklais, naudojant radiją ar palydovinių ryši, tarpusavyje sujungtais ryšio priemonėmis. Dažniausiai kontroliuojami telefoniniai pokalbiai, bet gali būti atliekamas ir elektroninio pašto, SMS ryšio, faksimilinio ryšio bei kitais būdais vykstantis susižinojimas. Asmuo, kuriam elektroninių ryšių tinklais perduodama informacija yra kontroliuojama ir įrašinėjama, dažniausiai apie šios priemonės taikymą nieko nežino. Akivaizdu, kad slaptumas yra būtinas, kitaip taikoma priemonė negalėtų duoti siekiamų rezultatų. Tačiau tik pasibaigus šios priemonės taikymui, būtina iškart pranešti asmeniui, kurio atžvilgiu buvo vykdoma elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė. Net ir tokiu atveju iškyla žmogaus teisių apsaugos problema, nes pranešama apie priemonės taikymą tik vienam asmeniui, o kiti asmenys, su kuriais asmuo bendravo, gali nesužinoti, kad padaryti jų pokalbių ar kitokios informacijos įrašai. Nors dauguma jų nebuvo atlikę nusikalstamų veiksmų, tačiau jų bendravimas buvo kontroliuojamas.¹⁰³

Atsižvelgiant į tai, jog ši priemonė intensyviausiai varžo žmogaus teises, įstatymų leidėjas įtvirtino pagrindus, kada galima taikyti šią priemonę. Ši priemonė taikoma, jeigu yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą arba apie nesunkius nusikaltimus, numatytus BK 152¹ straipsnyje, 162 straipsnio 2 dalyje, 170 straipsnyje, 198² straipsnio 1 dalyje, 309 straipsnio 2 dalyje, arba jeigu yra pavojus, kad nukentėjusiajam, liudytojui ar kitiems proceso dalyviams arba jų artimiesiems bus panaudotas smurtas, prievartavimas ar kitokios neteisėtos veikos. Taigi, tiriant šiuos nusikaltimus būtina užfiksuoti tam tikrą informacijos perdavimo faktą, kad būtų galima daryti išvadas apie daromas nusikalstamas veikas, kurių būtinu sudėties požymiu ir yra elektroninių ryšių tinklų naudojimas. Ši priemonė gali būti taikoma bet kurio asmens atžvilgiu, neatsižvelgiant į procesinį statusą, net ir neturinčių jokio statuso procese. Egzistuoja tik viena išimtis – ši priemonė negali būti taikoma norint kontroliuoti gynėjo sužinojimą su įtariamuoju ar kaltinamuoju, tai daryti yra draudžiama. Ši taisyklė BPK numatyta atsižvelgiant į EŽTT praktiką, byloje

---

¹⁰³ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2014

Kopp prieš Šveicariją, kad advokatų, kurie nėra įtariamieji ar kaltinamieji, telefoninių pokalbių negali būti klausomasi¹⁰⁴.

Kaip minėjau, elektroninių ryšių tinklais perduodama informacija gali būti kontroliuojama net ir baudžiamajame procese nedalyvaujantiems asmenims. Tačiau šių asmenų elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė sankcionuojama tik išimtiniais atvejais, įvertinus šios priemonės taikymo pagrįstumą, tikslingumą ir proporcingumą bei panaudojus kitų prievartos priemonių galimybes procese. Apžvelgus apeliacine tvarka priimtas nutartis dėl BPK 154 straipsnio taikymo, daroma išvada, kad šiais kriterijais vadovaujamosi. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2011 m. kovo 30 d. nutartyje, sprendžiant dėl byloje nedalyvaujančio asmens pokalbių pasiklausymo sankcionavimo, vertintos įvairios aplinkybės: ar šis asmuo yra susijęs su nusikaltimu, ar jo klausantis bus gauta duomenų apie padarytą nusikaltimą, kokia yra kitų procesinių priemonių taikymo galimybė¹⁰⁵. Šiuo konkrečiu atveju byloje klausomasis asmuo nėra proceso dalyvis ikiteisminiame tyrime, taip pat nėra duomenų, kad asmuo yra kaip nors susijęs su tiriamu nusikaltimu ir, kad taikant jam BPK 154 straipsnyje įtvirtintą procesinę prievartos priemonę galima gauti duomenų apie padarytą nusikaltimą. Aplinkybė (kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams nepavyksta nustatyti šio asmens sūnaus - įtariamojo buvimo vietos, kai šioje byloje jo paieška nepaskelbta) nurodyta prokuroro pareiškime bei skunde, negali būti pagrindas varžyti šio asmens teises, kontroliuojant judriojo telefoninio ryšio abonento tinklais perduodamos informacijos turinį, darant įrašus¹⁰⁶. Byloje nedalyvaujančių asmenų teisių apsaugos aspektu svarbus išaiškinimas pateiktas ir Šiaulių apygardos teismo nutartyje. Aplinkybė, kad įtariamieji atsisakė duoti savo balso lyginamuosius pavyzdžius, negali būti pagrindas varžyti įtariamųjų artimųjų teises, kontroliuojant judriojo telefoninio ryšio abonentų tinklais perduodamos informacijos turinį bei darant įrašus. Be to, neidentifikavus asmenų, kurie naudojami mobiliojo ryšio telefono abonentų, nebūtų užtikrintas BPK 154 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės teisėtumas. Yra pagrindas manyti, kad taikant šią procesinę prievartos priemonę bus klausoma ne tik įtariamųjų ir jų artimųjų pokalbių, bet įtariamųjų artimiesiems skambinusių kitų asmenų, kurie visiškai nesusiję su įtariamaisiais ir tiriama nusikalstama veika. Atsižvelgiant į tai, buvo padaryta išvada, kad taikant BPK 154 straipsnyje numatytą procesinę priemonę nebus užtikrintos su bylos tyrimu visiškai

---

¹⁰⁴ Europos Žmogaus teisių Teismas. 1998 m. kovo 25 d. sprendimas Kopp prieš Šveicariją byloje, Nr. 23224/94

¹⁰⁵ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-148-318/2011.

¹⁰⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-148-318/2011.

nesusijusių asmenų konstitucinės teisės į privatų gyvenimą¹⁰⁷. Būtent, siekiant užtikrinti su byla nesusijusių asmenų, teisės į privatumą užtikrinimą, ikiteisminio tyrimo teisėja pagrįstai neleido pasiklausyti elektroninių ryšių tinklais perduodamų artimųjų ir nenustatytų asmenų telefoninių pokalbių su įtariamaisiais.

Teismų praktikoje taip pat paprastai neleidžiama klausytis asmenų, kurie galbūt rengiasi daryti nusikalstamas veikas, pokalbių, jeigu nėra pateikta pakankamai duomenų dėl šios priemonės taikymo būtinumo ir proporcingumo bei neišnaudotos kitų procesinių veiksmų galimybės. Tokia situacija nagrinėta Vilniaus apygardos teismo 2012 m. liepos 31 d. nutartyje, kurioje teismas pritaria Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo teisėjo 2012 m. liepos 20 d. nutartyje nurodytiems argumentams, dėl kurių netenkintas prokurorės prašymas leisti kontroliuoti elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos, ją fiksuoti ir kaupti.¹⁰⁸ Toks teismo sprendimas yra teisingas, nes asmuo nepadarė nusikalstamos veikos, todėl šios priemonės taikymas būtų neproporcingas, pažeistų žmogaus teisę į privatų gyvenimą.

Sprendžiant klausimą dėl taip gautos informacijos panaudojimo kitose baudžiamosiose bylose, turi būti vertinama, ar tokių duomenų naudojimas, grindžiant teismo sprendimą, gali (negali) būti laikomas nepagrįstu asmens teisės į privatumą suvaržymu, pažeidžiančiu proporcingumo reikalavimus. Teismų praktikoje, kalbant apie proporcingumą siekiamo tikslo kontekste, yra išaiškinta, kad reikia įvertinti, ar yra išlaikoma įstatymų reikalavimus atitinkanti proporcija tarp naudojamų priemonių siekiant išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo užtikrinimo¹⁰⁹. Mano nuomone, tokie procesiniai veiksmai yra neproporcingi, nes klausantis pokalbių, siekiant išaiškinti vieną nusikalstamą veiką, dėl kurios priimtas sprendimas taikyti šią priemonę, panaudojus gautus duomenis kitoje byloje pažeidžia asmens teises.

Teisinis šios priemonės taikymo pagrindas yra motyvuotos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties arba prokuroro nutarimo buvimas. Prašymas leisti atlikti šiuos neviešo pobūdžio veiksmus turi būti pagrįstas ir atitikti proporcingumo principo reikalavimus. Todėl ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo reikalauti, kad prokuroras, pateikęs prašymą, tuo pačiu pateiktų ir visą medžiagą, kurios pagrindu buvo surašytas teikimas ir kuri yra

---

¹⁰⁷ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-201-282/2011

¹⁰⁸ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. liepos 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-538-387/2012

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, Plenarinė sesija. 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015

būtina, norint priimti atitinkamą sprendimą¹¹⁰. Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas turi būti skiriami atsakingai tik būtinais atvejais. Neatidėliotinais atvejais, tik išskirtinėmis situacijomis, ši priemonė gali būti skiriama prokuroro nutarimu. Tokios situacijos gali būti, kai dėl objektyvių priežasčių nėra galimybių greitai priimti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, bet yra pagrindas manyti, kad tyrimui svarbi informacija gali būti perduodama tuoj pat. Tačiau per tris dienas nuo tokio sprendimo priėmimo turi būti gautas ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimas.

Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius, o tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikalstamą veiką, šios priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęstas trims mėnesiams. Tačiau ilgesnis nei devynių mėnesių terminas jokiais atvejais negali būti. Tiek nustatant konkretų terminą, tiek pratęsiant pasiklausymo terminą, turi būti įvertintas šių veiksmų pagrįstumas, tikslingumas ir proporcingumas. Kasacinėje nutartyje Nr. 2K-P-94-895/2015 išaiškinta, kad BPK įtvirtinti konkretūs minėtos procesinės prievartos priemonės taikymo terminai yra viena iš garantijų, kad nebūtų piktnaudžiaujama šia priemone ir taip nepagrįstai suvaržoma žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą¹¹¹. Praktikoje gali būti nesivadovaujama proporcingumo principu, pvz., kai per tyrimo sudėtingumui pateisinamą laiką negaunama svarbių duomenų, kurie patvirtintų, nusikalstamą veiką ar įtariamuosius, toliau atliekama elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė. Tai daroma siekiant pateisinti šios priemonės taikymą, gaunant informacijos dėl kitos nusikalstamos veikos. Kita netoleruotina situacija gali kilti, kai ikiteisminis tyrimas nepradedamas arba vilkinamas, tačiau toliau tęsiami pasiklausymo veiksmai kol įtariamasis padarys kuo daugiau nusikaltimų arba kol jam galės būti inkriminuojamas sunkesnis nusikaltimas.¹¹²

Taigi, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas gali būti skiriami tik BPK numatytais pagrindais ir tvarka motyvuotu teismo sprendimu, laikantis proporcingumo reikalavimo. Iš studijuotos teismų praktikos, galima daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais piktnaudžiaujama šios priemonės taikymu, nesant reikalingumui ar jos termino pratęsimo pagrįstumui.

---

¹¹⁰ BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas, teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2012

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, Plenarinė sesija. 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugpjūčio 24 d. Aktualūs Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio (Teisė į laisvę ir saugumą) taikymo baudžiamajame procese aspektai Nr. ŽT-B-44. Teismų praktika. 2016

Kita nagrinėjama neviešo pobūdžio procesinė prievartos priemonė yra slapta sekimas, reglamentuojama BPK 160 straipsnyje. Slaptu sekimu ketinama įsibrauti į labiausiai saugomą privataus gyvenimo sferą – asmens gyvenamąją aplinką. Kai kurių užsienio šalių teisės praktikoje ši gyvenimo sfera apskritai yra laikoma „absoliučiai saugoma“ ir neliečiama, visais atvejais laikoma neproporcinga. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 3 d. nutarime nurodyta, kad teisinėje valstybėje kiekvienas asmuo turi turėti galimybę išreikšti ypač asmeniškus pojūčius ir jausmus, taip pat apmąstymus, pažiūras ir išgyvenimus bei turėti galimybę dėl to nepatirti valstybės įstaigų sekimo¹¹³. Po šio nutarimo Vokietijos Federacijos įstatymų leidėjas eliminavo galimybę baudžiamosiomis procesinėmis priemonėmis vykdyti persekiojamo asmens vizualų slapta sekimą jo gyvenamojoje aplinkoje, palikdamas tik akustinio gyvenamosios vietos stebėjimo galimybę. Nors Lietuvoje veikiantis teisinis reguliavimas šiuo aspektu nėra toks griežtas, tačiau sprendžiant klausimą dėl slapto sekimo, kiekvieną kartą būtina atsakingai įvertinti ketinamo sekto objekto specifiką, individualiai vertinti įsibrovimo į privatų gyvenimą apimtį ir pirmiausia spręsti dėl mažiausiai žmogaus teisės ribojančio šios prievartos priemonės taikymo būdo.

Šis BPK straipsnis numato tris objektų grupes, kurias galima slapta sekti ar stebėti. Tai asmenys, transporto priemonės arba objektai. Slapta gali būti sekami: įtariamasis, nukentėjęsysis, liudytojas ar bet kuris kitas asmuo, kuris nėra baudžiamojo proceso subjektas, visų rūšių automobiliai, gyvenamieji namai, butai, atskiros vietovės ir pan. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje buvo skundžiama, kad ikiteisminio tyrimo metu buvo atliktas neteisėtas automobilio slapta sekimas. Policijos pareigūnai nurodė, kad savo viršininko nurodymu kurį laiką stebėjo automobilį ir asmenis, o ne slapta sekė. Teisėjų kolegija nurodė, kad slapta sekimas vykdomas tik BPK tvarka ir turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, gautas ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimas ir pan. “Šiuo atveju policijos pareigūnai iš vienos vietos tik stebėjo jiems kaip narkotinėmis medžiagomis prekiaujantį asmenį žinomą Ž. Ž. ir su juo bendraujantį I. A., kas nelaikytina slaptu sekimu, kuris vykdomas BPK 160 straipsnio pagrindu. Toks įtartinų asmenų stebėjimas, kolegijos nuomone, yra visiškai suprantama ir kasdienė kriminalinės policijos pareigūnų veikla, nedraudžiama jokiais teisės aktais”¹¹⁴. Tačiau gali būti atveju, kai po tokio stebėjimo, asmuo apkaltinamas, padaręs nusikalstamą veiką, o kaltinimas grindžiamas slaptu sekimo metu gautais duomenimis, šiuo atveju vienareikšmiškai būtų nesilaikoma proporcingumo.

¹¹³ GODA, G. *Vertybinių prioritetų baudžiamajame procese*. Vilnius, 2014

¹¹⁴ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-491/2015

Slapta sekami gali būti asmenys, kurie tiesiogiai susiję su nusikalstama veika arba neturintys jokio ryšio su ja. Be to, įstatymas nenumato amžiaus nuo kurio asmuo gali būti sekamas, taip daroma išvada, kad nepilnamečiui asmeniui gali būti taikomas slaptas sekimas. Šiuo atveju taikant slaptą sekimą nepilnamečiui, įpareigoti subjektai turi įvertinti jos būtinumą, nepažeidus jo teisių.

Ši procesinė prievartos priemonė taikoma dėl įvairių tikslų, pvz., siekiant surasti nusikalstamos veikos įrankius, priemones ar rezultatus, pasislėpusius įtariamuosius, bendrininkus. Pavyzdžiui baudžiamojoje byloje Nr. 2K-307/2014, buvo pateikti prašymai sekti įtariamąjį ir jo darbo kabinetą, slaptos sekimo metu daryti garso ir vaizdo įrašus. Taip pat „sankcionuotų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo metu (2011 m. lapkričio 23 d.) paaiškėjus aplinkybėms, kurių iš karto nebuvo įmanoma numatyti, t. y. kad 2011 m. lapkričio 23 d., apie 14.30 val., R. K. nurodymu L. D. turi važiuoti ir paduoti sutartą kyšį jo sutuoktinei L. K., STT Kauno valdybos Ikiteisminio tyrimo skyriaus viršininkas, vadovaudamasis BPK 160 ir 160¹ straipsnių nuostatomis, reglamentuojančiomis procesinių prievartos priemonių taikymą neatidėliotinais atvejais, 2011 m. lapkričio 23 d. nutarimu nusprendė slapta sekti ir galimą R. K. bendrininkę L. K., slaptos sekimo metu darant vaizdo ir garso įrašus”¹¹⁵. Slaptos sekimo veiksmai buvo atlikti nepažeidžiant BPK nustatytos tvarkos, nes apie bendrininkės slaptos sekimo teisėtumo buvo kreiptasi per tris dienas, kaip ir reikalauja BPK.

Įstatymų leidėjas nenurodė nusikalstamų veikų, dėl kurių būtų galimas slaptas sekimas. BPK nedraudžia šią priemonę taikyti tiriant bet kurią nusikalstamą veiką, nepriklausomai nuo jos sunkumo. Nors formaliai šią priemonę galima taikyti net ir tiriant baudžiamuosius nusižengimus, tačiau šią priemonę turėtų taikyti tik tiriant sunkesnes nusikalstamas veikas. Taigi, tiriant baudžiamuosius nusižengimus, taikyti slaptą sekimą būtų neteisinga, nes ja galima riboti privatų asmens gyvenimą labiau nei tai būtų daroma taikant BPK 154 straipsnyje numatytą procesinę prievartos priemonę. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, buvo sprendžiamas dėl šios priemonės taikymo tiriant mažareikšmę veiką, kvalifikuojamą pagal BK 145 straipsnio 2 dalį, dėl to, jog asmuo, prieš savo motinos valią įsikraustęs į jos gyvenamą būstą, nemoka už komunalines paslaugas, nuolat įžeidinėja savo motiną, demonstruoja jai nepagarbą ir reiškia įvairaus pobūdžio grąšimus, taip pat rodo nepadorius gestus ir kitu panašiu elgesiu ją sistemingai baugina. Teismas pabrėžė, kad atliekant ikiteisminį tyrimą, vizualus kelių asmenų gyvenamosios aplinkos sekimas, darant vaizdo ir garso įrašą, niekaip negali būti

---

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-307/2014

pripažinta būtina ir mažiausiai žmogaus teises varžanti proceso prievartos priemonė. Taip pat atkreipė dėmesį, kad prašymas leisti stebėti ir įrašinėti įtariamojo gyvenamąją aplinką inicijuotas kitą dieną po ikiteisminio tyrimo pradėjimo, visa tai liudija apie tai, kad slaptas sekimas inicijuotas ne kaip paskutinė priemonė, išnaudojus visas kitas priemones, o kaip pirmoji ir „efektyviausia“ priemonė, reikalinga „pirminiams“ duomenis apie galimai padarytą nusikalstamą veiką užfiksuoti¹¹⁶. Teismas priėmė teisingą sprendimą, nes šios priemonės pasirinkimas būtų neproporcingas, taip pat jos pasirinkimas pirminiams duomenims rinkti negali būti pateisinamas, nes ne viskas, kas gali būti veiksminga ir efektyvu yra proporcinga ir suderinama su žmogaus teisių apsaugos standartais.

Atliekant slaptą sekimą, viskas turi būti atlikta techniškai, t. y. turi būti tinkamai užpildytas protokolas pagal BPK reikalavimus, siekiant užtikrinti asmenų teises bei siekiant norimo tikslo. Šis protokolas ir jame esantys įrašai yra įrodymai, kuriais teismas vadovaujasi priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Pavyzdžiui, apeliacinio teismo byloje slaptos sekimo protokolo data buvo 2011 m. lapkričio 23 d., t. y. slaptos sekimo atlikimo diena, taip pat nurodyta, kad slaptas sekimas buvo atliktas pagal 2011 m. lapkričio 23 d. teismo nutartimi. Lietuvos apeliacinis teismas nurodė, kad dėl šio pažeidimo slaptos sekimo protokolas gali būti pripažintas netinkamu įrodymu, jeigu jo duomenų tikrumo nebūtų galima patikrinti kitais byloje esančiais įrodymais. Esantys liudytojų, nuteistųjų ir slaptos sekimo protokolo įrašai patvirtina protokole užfiksuotas pinigų perdavimo aplinkybes. Dėl to kolegija padarė išvadą, kad 2011 m. lapkričio 23 d. slaptos sekimo protokolu galima vadovautis kaip tinkamu įrodymu¹¹⁷. Taigi, tinkamai užpildytas slaptos sekimo protokolas leidžia daryti išvadą, kad ši priemonė buvo atlikta laikantis įstatymų reikalavimų, kad buvo užtikrintos pagrindinės žmogaus teisės. Išnagrinėjus teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad subjektai slaptą sekimą atlieka pakankamai teisingai, atsižvelgdami į BPK reikalavimus ir proporcingumo principą. Dažniausiai ši procesinė prievartos priemonė taikoma su BPK 154 straipsniu, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrole, jos fiksavimu ir kaupimu bei BPK 159 straipsniu, leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus.

Taigi, visos šiame poskyryje išanalizuotos keturios kitos procesinės prievartos priemonės varžo pagrindines žmogaus teises ir laisves. Todėl atliekant, bet kokį procesinį veiksmą, pareigūnai privalo atidžiai pasverti atliekamų veiksmų svarbą, suvaržymus ir siekiamus tikslus. Tiek asmens laisvės apribojimas tiek ir įsibrovimas į privatų asmens

---

¹¹⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2016 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-182-1020/2016

¹¹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-248/2013

gyvenimą gali būti atliekamas tik esant būtinybei ir laikantis proporcingumo principo. Atlikta teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad valstybės subjektai ne visada atsižvelgia į proporcingumo principą, skiriant šias prievartos priemones.

3. Proporcingumo principo laikymasis bylos nagrinėjimo teisme stadijoje

Nors teismas kontroliuoja kaip buvo laikomasi proporcingumo principo, taikant procesines prievartos priemones, tačiau daugiau proporcingumo principo realizavimo kyla ikiteisminio tyrimo stadijoje. Todėl šiame darbo skyriuje analizuosiu kaip laikomasi proporcingumo principo, teismui skiriant bausmę ir turto konfiskavimą. Direktyvose ir pagrindų sprendimuose nurodoma, kad bausmės turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios. Nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui turi būti paskirta proporcinga ir teisinga bausmė, todėl šis procesas, kurio metu reikia įvertinti labai daug įvairių objektyvių ir subjektyvių aplinkybių, yra vienas iš sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamosios teisės įgyvendinimo stadijų. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teisingumo principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pačius faktus savavališkai vertinti skirtingai¹¹⁸.

Baudžiamosios teisės doktrinoje laikomasi vienodos nuomonės, kad bausmė turi būti proporcinga ir teisinga. Teisės literatūroje, šis reikalavimas vertinamas pakankamai vienodai ir siejamas su taisykle, jog bausmės griežtumas, jos rūšis ir dydis turi atitikti padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdį ir laipsnį¹¹⁹. Sprendžiant klausimą dėl bausmės tinkamumo, proporcingumo principas yra neatsiejamas nuo teisingumo principo. Teisingumo principas reiškia, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos teisinio poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus. Taigi, pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, šis principas neleidžia nustatyti bausmių, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui ir siekiamam tikslui. Bausmės taikymas atitinka proporcingumo principo reikalavimus, kai tarp padarytos nusikalstamos veikos ir už šią veiką nustatytos bausmės, siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti yra teisinga pusiausvyra. Tinkama bausmė yra tokia, kurią paskyrus gali būti pasiekti bausmės tikslai ir kuri, vertinant nusikalstamos veikos pobūdį, aplinkybes, pažeidėjo asmenybę, nėra per griežta. Pavyzdžiui, teismas, sprenddamas dėl kaltininko asmenybės pavojingumo ir jam taikytinos bausmės rūšies, dydžio, laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo ir kitų su bausmės paskyrimu susijusių klausimų, turi ypač atkreipti dėmesį į tai, ar nusikalstama veika padaryta atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos, nepalankiai susidėjus aplinkybėms, ar

¹¹⁸ ŠVEDAS, G. *Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius, 2014.

¹¹⁹ Ibid.

kaltininko toks elgesys jau buvo susiformavęs iki nusikalstamos veikos padarymo, koks kaltininko elgesys po jos padarymo, ar kaltininkas yra toks pavojingas, kad jo neatskyrus nuo visuomenės gali kilti grėsmė visuomenės, jos narių saugumui ir pan.¹²⁰

Konstitucinis Teismas ne viename savo nutarime konstatavo dėl taikytinos bausmės proporcingumo. Pavyzdžiui, KT 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime, konstatavo, kad proporcingumo principas reikalauja, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus tikslus bei negali varžyti asmens labiau negu reikia. Be to, Konstitucinis Teismas numatęs taisyklę, kad už teisės pažeidimus negalima nustatyti tokių bausmių, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimams¹²¹. Todėl kiekvienu atveju turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp pažeidimo ir bausmės dydžio. Ypač svarbu atidžiai įvertinti visas aplinkybes, skiriant nepilnamečiui realią laisvės atėmimo bausmę. Privaloma atsižvelgti ar ji yra būtina siekiant pakeisti nepilnamečio asmens elgesį. Nesant šiam būtinumui, tokia paskirta bausmė neatitinka BK 41 straipsnyje įtvirtintų bausmės tikslų, be to prieštarautų teisingumo, proporcingumo imperatyvams¹²². Taigi, paskirta bausmė turi būti proporcinga padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui

Teismai parinkdami bausmės dydį dažniausiai laikosi proporcingumo principo reikalavimo. Pavyzdžiui, LAT nutartyje, teismas nagrinėjo, ar pirmos instancijos teismas teisingai asmeniui, kuris padarė BK 281 straipsnio 1 dalyje numatytą nusikaltimą, uždraudė naudotis specialia teise, t. y. teisę vairuoti kelių transporto priemones. Uždraudimas buvo paskirtas atsižvelgiant į „kaltinamojo asmenybę: anksčiau teistas, tačiau teistumas išnykęs; nusikalto būdamas baustas administracine tvarka už analogiškų KET taisyklių pažeidimus; nedirba, tačiau mokosi suaugusiųjų mokykloje; pateiktoje charakteristikoje nurodoma, kad dėl kaltinamojo elgesio pareiškimų nėra gauta, nustatyta jo atsakomybę vieną lengvinančią aplinkybę ir nenustatytas jo atsakomybę sunkinančias aplinkybes, jo padarytos nusikalstamos veikos pobūdį bei pavojingumo laipsnį (padarė netyčinį, nesunkų nusikaltimą), kitas reikšmingas teisingos bausmės paskyrimui aplinkybes”. Teisėjų kolegija nustatė, kad pirmos instancijos teismas pagrįstai nustatė tokią bausmės rūšį ir motyvavo tuo, kad svarbu įvertinti ir prevencinį šios baudžiamojo

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-6/2013

¹²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios* Nr. 01-04

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-6/2013

poveikio priemonės tikslą – užkirsti kaltininkui kelią toliau pažeidinėti KET ir sukelti nusikalstamus padarinius¹²³.

Praktikoje gali būti kai kaltinamiesiems paskirtos bausmės yra neproporcingos, t. y. per griežtos. Pavyzdžiui, kasacinėje nutartyje Nr. 2K-348/2013, asmuo buvo nuteistas laisvės atėmimu aštuoneriems metams pataisos namuose už padarytą BK 21 straipsnio 1 dalį, 24 straipsnio 4 dalį, 129 straipsnio 2 dalies 9 punktą, už tai, kad susitarė su kitu asmeniu, kad jis už atlygį nužudys buvusios žmonos sugyventinį. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad atsižvelgus į duomenų visumą, t. y. padaryto nusikaltimo pavojingumą, kaltininko asmenybę, kad kaltininkui paskirta laisvės atėmimo bausmė savo dydžiu nėra teisinga, ji yra aiškiai neproporcinga, neadekvati padarytai baudžiamojo įstatymo uždraustai veikai, dėl to mažintina¹²⁴. Priimtas sprendimas yra teisingas, nes asmuo nepadarė nusikalstamos veikos, o tik susitarė ir ji nebuvo įvykdyta, būtų neproporcinga paskirti tokį terminą.

Kiekvienu konkrečiu atveju, skiriant bausmę, teismas turi atsižvelgti į visas svarbias aplinkybes. LAT nutartyje, nurodyta, kad bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį ir laipsnį. Kitas svarbus kriterijus parenkant proporcingą bausmės rūšį ir dydį, yra kaltininko asmenybės įvertinimas¹²⁵. Todėl kiekvienas skirtingas atvejis turi būti vertinamas skirtingai, sprendžiamas nusikalstamų veikų proporcingumas. Norint nustatyti nusikalstamų veikų proporcingumą, atsižvelgiama į gresiančios bausmės dydį. BK tam tikro skyriaus nusikaltimai negali būti vertinami vienodai su nusikalstamomis veikomis kitame BK skyriuje, nes akivaizdu, kad kiekvienas BK skyrius saugo skirtingas vertybes, kurių lyginti negalima. Pavyzdžiui, proporcingumo principas būtų pažeidžiamas, jei padarius baudžiamąjį nusižengimą, būtų skiriamos griežčiausios procesinės prievartos priemonės, pvz., suėmimas, namų areštas, krata, laikinai ribojama ilgam laikui nuosavybės teisė ir pan. Tuo tarpu tiriant sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, turėtų būti taikomos griežtesnės procesinės prievartos priemonės, turi būti reikšmingiau atlikti proceso veiksmai. Kas dažniausiai negali būti atliekama lengvesnių nusikalstamų veikų padarymo atvejais. Pavyzdžiui, už nužudymą numatytą BK 129 straipsnyje, nustatytas laisvės atėmimo terminas nuo septynerių metų, o tuo tarpu fizinio skausmo sukėlimo atveju (BK 140 straipsnis) laisvės atėmimas iki dvejų metų. Taigi, pagal abu nurodytus BK straipsnius, būtų galima taikyti kardomąją priemonę

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372-942/2015

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. spalio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-519/2013

– suėmimą, tačiau fizinio skausmo sukėlimo atveju toks sprendimas būtų akivaizdžiai neproporcingas. Tačiau toks sprendimas galėtų būti pateisinamas tik tuo atveju, jeigu įtariamojo veiksmai kartotųsi tam tikrą laiką ir būtų galima kalbėti apie nusikalstamų veikų daugumą, tokiu atveju, griežtesnės procesinės prievartos priemonės taikymas būtų proporcingas padarytiems nusikaltimams. Taip pat proporcingumo principo laikymosi pažeidimas būtų, sulyginus nusikaltimą žmogaus gyvybei su apgaulingu apskaitos tvarkymu BK (222 straipsnis), nes už apgaulingą apskaitos tvarkymą numatytas laisvės atėmimas iki ketverių metų. Taigi šios įstatymo nustatytos ribos suteikia subjektas galimybes dažnai taikyti procesines prievartos priemones. Tačiau siekiant išvengti tokių proporcingumo principo pažeidimų tarp nusikalstamų veikų, subjektai prieš taikydami prievartos priemones privalo įvertinti jų būtinumą ir tikslingumą ir pirmiausia taikyti švelnesnes priemones.

Teismas turi teisę pagal BK 72 straipsnį, konfiskuoti turtą, tai yra neatlygintinis ir priverstinis, bet kokio pavidalo turto paėmimas valstybės nuosavybėn. Konfiskuoti turtą galima kai jis yra uždraustos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas. Šia priemone yra suvaržoma žmogaus teisė į nuosavybę. EŽTT praktikoje nelaikoma, kad turto, susijusio su nusikalstama veika, konfiskavimas yra būtina ir veiksminga kovos su nusikalstamumu priemonė. Tačiau pagal EŽTK protokolo Nr. 1, 1 straipsnio reikalavimus, ši priemonė turi atitikti teisingą pusiausvyrą, turi būti išlaikytas pagrįstas proporcingumas tarp viešojo intereso poreikių ir asmens teisės netrukdomai naudotis savo turtu apsaugos reikalavimų, kad asmeniui nebūtų užkrauta pernelyg didelė našta.

Turto konfiskavimo neproporcingumą yra konstatavęs EŽTT ne vienoje byloje, kuriose svarstytas teisėtos kilmės pinigų konfiskavimas, neįvykdžius deklaravimo pareigos. EŽTT, vertindamas konfiskavimo proporcingumą tokio pobūdžio bylose, atsižvelgia į įvairias aplinkybes, kaip pvz., nusikalstamos veikos pobūdis, jos sunkumas, konfiskuojamo turto statusas nusikalstamoje veikoje, konfiskuojamo turto kilmės ir paskirties teisėtumas, nuteistojo asmens, iš kurio konfiskuojamas turtas, asmenybė ir elgesys, konfiskuojamo turto reikšmė pareiškėjui, dėl nusikalstamos veikos padaryta arba potencialiai sukelta turtinė žala valstybei, asmeniui greta turto konfiskavimo paskirtos kitos bausmės, jų griežtumas ir pakankamumas nubaudimo tikslų įgyvendinimo konkrečios bylos aplinkybėmis požiūriu. Pavyzdžiui, byloje Ismaylov prieš Rusiją, nustatė EŽTK protokolo Nr. 1 1 straipsnio pažeidimą dėl to, kad muitinės deklaracijoje nenurodytos pinigų sumos konfiskavimas iš pareiškėjo, nuteisto už pinigų kontrabandą, bylos aplinkybėmis buvo neproporcingas, pareiškėjui užkrauta individuali ir pernelyg didelė našta. Nedeklaruoti pinigai paimti ir konfiskuoti vadovaujantis Rusijos

baudžiamojo proceso kodeksu ir teismų praktika kaip nusikalstamos veikos padarymo instrumentas. Teismas pripažino, kad apskritai tokia konfiskavimo priemonė atitinka bendrąjį visuomenės interesą kovoti su sunkiomis nusikalstamomis veikomis, kurios gali būti susijusios su pinigų srautų judėjimu per sienas. Tačiau vienintelis nusikalstamas elgesys, už kurį pareiškėjas padarė tai deklaracijos nepateikimas muitinės pareigūnams. Jis neturėjo teistumo ir nebuvo įtariamasis ar kaltinamas padaręs kokių nors nusikalstamų veikų. Tuo tarpu užsienio valiutos įvežimas į Rusiją yra teisėtas neribojant sumos, šiuo atveju konfiskuoti pinigai buvo teisėtos kilmės. Nebuvo jokių duomenų, kad konfiskavimu siekta užkirsti kelią kokiam nors kitam neteisėtam veiklai. Konfiskuota suma neabejotinai buvo reikšminga pareiškėjui, be to, pareiškėjui nedeklaravus pinigų valstybė nepatyrė jokios turtinės žalos. Nebuvo įtikinamai įrodyta ar įrodinėjama, kad jam už kontrabandą paskirtas laisvės atėmimas, kurio vykdymas atidėtas, savaime nepakankamas atgrasomajam ir baudžiamajam poveikiui pasiekti¹²⁶.

EŽTK protokolo Nr. 1 1 straipsnio pažeidimas nustatytas ir byloje *Gabrić prieš Kroatiją*, kurioje iš pareiškėjos, kuri nubausta už administracinę teisės pažeidimą, buvo konfiskuota 20 000 Vokietijos markių. Vertindamas nuosavybės teisių apribojimo proporcingumą EŽTT vadovavosi iš esmės analogiškais motyvais, kaip ir pirmiau nurodytame sprendime. Be kita ko, pabrėžė, kad tam, jog nuosavybės teisių apribojimas būtų proporcingas, jis turi atitikti padaryto pažeidimo sunkumą, sankcija turi atitikti veikos sunkumą, už kurią yra numatyta ir skiriama, t. y. deklaravimo reikalavimo neįvykdymą, o ne tam tikros preziumuojamos, tačiau nenustatytos veikos, pvz., pinigų plovimo sunkumą. EŽTT pažymėjo, kad už pinigų nedeklaravimą pareiškėja buvo nubausta 6000 Kroatijos kunų bauda, ir nėra įtikinamai įrodyta, kad šios sankcijos nepakako pasiekti atgrasymo, nubaudimo ir prevencijos tikslų. Tokiu atveju, visos pinigų sumos konfiskavimas, taikomas kaip papildoma sankcija kartu su bauda, buvo neproporcingas, nes sukėlė pareiškėjai per didelę naštą¹²⁷.

Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, galima pastebėti, kad teismai nustato šios priemonės taikymo neproporcingumą. Pavyzdžiui, LAT byloje, buvo nagrinėjamas šios priemonės proporcingumas, kai Palangos oro uoste iš asmens buvo konfiskuoti įmonės ir asmeniniai pinigai. Išplėstinė septynių teisėjų kolegija konstatavo, kad įtariamajai paskirta bausmė 9 412 Eurų bauda yra pakankamai efektyvi, todėl papildoma poveikio priemonė – nedeklaruotų pinigų konfiskavimas, buvo neproporcinga,

---

¹²⁶ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas *Ismayilov prieš Rusiją* byloje Nr. 30352/03

¹²⁷ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2009 m. vasario 5 d. sprendimas *Gabrić prieš Kroatiją* byloje Nr. 9702/04

todėl jai sukėlė pernelyg didelę finansinę naštą¹²⁸. LAT priimtas sprendimas yra teisingas, užtikrinant proporcingumą padarytam nusikaltimui. Teisėjų kolegija, priimdama tokį sprendimą, atsižvelgė į EŽTT jurisprudenciją ir formuoja naują praktiką, tai puikus pavyzdys teismams panašiose baudžiamosiose bylose.

Taigi, bausmės taikymas atitinka proporcingumo principo reikalavimus, kai tarp padarytos nusikalstamos veikos ir už šią veiką nustatytos bausmės, siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti yra teisinga pusiausvyra. Proporcingumo principas reikalauja, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui ir turi atitikti siekiamus tikslus.

---

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2015

4. Proporcingumo principo realizavimo ir žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo santykio problema

Viena iš svarbiausių proporcingumo principo laikymosi problemų yra ta, kad įgaliotieji subjektai piktnaudžiauja jiems suteiktomis teisėmis, t. y. naudoja fizinę jėgą ne tik proceso veiksmų trukdymams pašalinti, bet ir siekiant nubausti ar įbauginti įtariamuosius. BPK 11 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad taikant procesines prievartos priemones bei atliekant šiame Kodekse numatytus tyrimo veiksmus, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus. Panaudoti fizinę jėgą leidžiama tik tiek, kiek tai būtina proceso veiksmo atlikimo trukdymams pašalinti. Taigi, įstatymas leidžia naudoti fizinę jėgą, tik tuo atveju, kai trukdoma atlikti proceso veiksmą. Taip pat EŽTK 3 straipsnis draudžia kankinimą, t. y. nurodo, kad niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį, arba tokiu būdu būti baudžiamas. EŽTT pritaria, kad Konvencija absoliučiai uždraudžia kankinimus ir, kad ši žmogaus teisė negali būti lyginama su kitomis teisėmis ar interesais, įskaitant poreikį apsaugoti kito asmens gyvybę¹²⁹.

EŽTT praktikoje laikomasi vienodos pozicijos, kada valstybės pareigūnų panaudota jėga prieš asmenį nebus laikoma Konvencijos pažeidimu, nurodant sąlyga, kad jėgos panaudojimas turi būti griežtai būtinas atsižvelgiant į asmens elgesį, pvz., priešinasi sulaikymui, bando pabėgti ir pan. Pavyzdžiui, byloje Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą, Teismas pabrėžė, kad EŽTK 3 straipsnyje minimas ne tik fizinio skausmo sukėlimas, bet ir dvasinis skausmas, kuris atsiranda „sukeliant kančią ir įtampą kitomis priemonėmis nei fizinė prievarta“. Teismas nustatė, kad pareiškėjoms vaizdas regint kaip policijos pareigūnai muša jų artimuosius bei bandymai gauti informaciją jas gąsdinant, joms tai sukėlė emocines ir psichologines kančias. Be to, teismas atsižvelgdamas į pareiškėjos sužalojimus, nustatė, kad pareiškėjos patyrė netinkamą elgesį, kuris buvo labai sunkus ir kurį galima laikyti žeminančiu žmogaus orumą, kuris patenka į EŽTK 3 taikymo sritį. Šioje situacijoje valstybei tenka našta rimtais argumentais įrodyti, kad jėgos panaudojimas nebuvo per didelis¹³⁰. Byloje Gedrimas prieš Lietuvą, Teismas nustatė, kad

¹²⁹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2010 m. birželio 1 d. sprendimas Gafgen prieš Vokietiją byloje Nr. 22978/05

¹³⁰ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2011 m. kovo 15 d. sprendimas Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą byloje Nr. 32293/05

A. Gedrimui buvo taikytas nežmoniškas elgesys jį sulaikant. Pareiškėjas dirbo sargu garažų bendrijoje, ryte buvo sulaikytas savo darbo vietoje policijos pareigūnų, kurie tyrė vagystę. Pareigūnai teigė, kad pareiškėjas atsisakė prisistatyti ir duoti paaiškinimus jiems ir vykti į nuovadą. Kai pareigūnai bandė jį gabenti, jis pasipriešino ir įžeidinėjo bei grasino. A. Gedrimas buvo surakintas antrankiais ir pristatytas į policijos nuovadą, po kelių valandų paleistas, tačiau kaltinimai dėl vagystės jam nebuvo pateikti. Pareiškėjui buvo konstatuotas nesunkus sveikatos sutrikdymas. Teismas pažymėjo, kad jeigu asmens atžvilgiu, kurio laisvė suvaržyta, arba bendrai imant, kuris susiduria su teisės saugos pareigūnais, yra naudojama nebūtina toje situacijoje fizinė jėga, žmogaus orumas ir tuo pačiu Konvencijos 3 straipsnis yra pažeidžiami. Taip pat konstatavo pažeidimą ir padarė išvadą, „kad net jeigu pareiškėjas tikrai įžeidinėjo pareigūnus, atsisakė atsakyti į jų klausimus ar bandė priešintis, keliems gerai parengtiems policininkams nebuvo reikalo naudoti fizinės jėgos šioje situacijoje tam, kad priversti pareiškėją paklusti ir bendradarbiauti“¹³¹. EŽTT atidžiai nagrinėja tokio pobūdžio bylas, todėl formuluojama teisinga teismo praktika.

Procesinės prievartos priemonės, kurios nėra tiesiogiai susijusios su prievarta, pvz., apklausa, parodymų patikrinimas vietoje, atvedinimas, asmens krata, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas ir kitos turi būti atliktos laikantis proporcingumo principo. Be to, įstatymas reikalauja, kad procesiniai veiksmai negali būti atliekami naktį, t. y. nuo 22 val. iki 6 val. ryto, išskyrus neatidėliotinus atvejus. Jeigu nėra akivaizdaus būtinumo arba neatidėliotino atvejo, procesinis veiksmas atliktas draudžiamu metu, laikomas neteisėtu. Jis pažeidžia žmogaus teisę į poilsį, t. y. žemina žmogaus orumą. Taip pat ir parodymai gauti panaudojant smurtą, grąšinimus ar kitokią prievartą negali būti pripažinti gautais teisėtu būdu. Proporcingumo principo laikymasis šiuo atveju reiškia, kad turi būti laikomasi teisingos pusiausvyros tarp atliekamų procesinių veiksmų ir siekiamų tikslų. Be to Lietuvos teismų praktikoje pažymima, kad atliekant apklausą, santykis tarp siekiamo tikslo reikšmingumo ir būtinumo suvaržyti apklausiamo asmens teises ir laisves gali būti nevienodas, atsižvelgiant į numanomų parodymų reikšmingumą, apklausiamojo procesinį statusą, ar jis yra ekspertas, liudytojas, įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis bei kitas aplinkybes¹³².

Kasacinėje nutartyje buvo nustatytas proporcingumo principo pažeidimas, nes liudytojos buvo sulaikytos ir apklaustos nakties metu. Tokiai išvadai padaryti davė

---

¹³¹ Europos Žmogaus teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas Gedrimas prieš Lietuvą byloje Nr. 21048/12

¹³² Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2005 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-204/2005.

pakankamą pagrindą paros laikas ir ilgalaikė sulaikymo trukmė. Taip pat, teismas nurodė, kad liudytojų parodymai, išgauti nepateisinamai orumą žeminančiomis aplinkybėmis, prilyginami parodymams gautiems panaudojant psichologinę prievartą, t. y. būdu, kuris pripažįstamas neteisėtu¹³³.

Atliekant asmens kratą nesilaikant įstatymo reikalavimų, laikoma, kad buvo žeminamas žmogaus orumas. Asmens krata daroma siekiant surasti slepiamus daiktus, kurie gali turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Atliekami įvairūs veiksmai, pvz., apieškomi asmens drabužiai, patikrinamos kišenės, apavas, kūnas, su juo turimi daiktai¹³⁴. Tačiau kai asmens kratą atlieka ne tos pačios lyties pareigūnas, visais atvejais reiškia, kad buvo pažeistas proporcingumo principas, taip pat pašalinis asmuo negali atlikti šios kratos. Siekiant užtikrinti asmens teises, prieš darant asmens kratą, pareigūnas arba prokuroras turi kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris priima nutartį. Tik išimtiniais atvejais nutartis nereikalinga, t. y. sulaikius ar suėmus asmenį, arba poėmio ar kratos darymo metu, asmuo slepia prie savęs daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės bylai. Šiuo atveju, pareigūnai turi pagrįsti asmens kratos atlikimą kaip neatidėliotiną atvejį. Tačiau atliekant asmens kratą, kratomasis asmuo gali priešintis ir nesutikti, kad jam būtų atlikti šie procesiniai veiksmai, t. y. įvairiais veiksmais gali kliudyti pareigūnams. Tokiu atveju, įstatymas leidžia pareigūnams priversti asmenį atiduoti daiktus ar naudojant prievartą tikrinti jo drabužių kišenes. Tačiau visi tokio pobūdžio veiksmai turi būti atlikti, nepažeidžiant proporcingumo principo, šis principas apsaugo asmenį, nuo veiksmų, kurie yra pavojingi jo sveikatai arba žemina jo garbę bei orumą. Be to, siekiant apsaugoti asmens teises, atliekama asmens krata gali būti filmuojama arba fotografuojama, išskyrus atvejus kai kratomasis asmuo yra apnuoginamas, tokiu atveju turi būti užfiksuojami tik asmens kratos rezultatai¹³⁵. Išanalizavus teismų praktiką, nebuvo nustatyta asmens kratos darymo pažeidimų. Pavyzdžiui, apeliacinėje nutartyje buvo nagrinėjami BPK 146 straipsnio 2 dalyje numatyti atvejai, kai asmens krata gali būti daroma nepriėmus atskiros nutarties. Apeliacinės instancijos teismo posėdyje VPK Imuniteto skyriaus viršininkas paaiškino, kad apžiūrėjus sulaikytųjų pinigines, asmens kratą buvo nuspręsta daryti Imuniteto skyriaus patalpose, kadangi buvo spalio pabaiga, o įtariamuosius reikėjo nurengti¹³⁶. Atsižvelgiant į tai, toks pagal BPK 146 straipsnio 2 dalį

¹³³ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2006 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119/2006.

¹³⁴ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I tomas*, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003. p. 367

¹³⁵ Ibid p.367

¹³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. gruodžio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-183/2014

atliekamos kratos būdas, teisėjų kolegijos nuomone, atitiko realiai susiklosčiusią situaciją, todėl BPK nuostatos nebuvo pažeistos.

Atvesdinant (BPK 142 straipsnis), įtariamojo teisės yra suvaržomos atimant laisvę tam tikram laikui, be to gali būti kėsiniama į asmens kūno neliečiamumą. Siekiant išvengti pareigūnų piktnaudžiavimo, ši procesinė prievartos priemonė taikoma, kai asmuo, gavęs šaukimą dalyvauti procese, be pateisinamos priežasties neatvyksta. Kad policijos pareigūnai galėtų atvesdinti asmenį, turi būti ikiteisminio tyrimo ar prokuroro nutarimas ar teismo nutartis. Tačiau kiekvienu atveju turi būti atsižvelgiama į konkrečias aplinkybes, kiek svarbus yra proceso dalyvio dalyvavimas, jo parodymai, pasiteisinimai kodėl neatvyko. Taip proceso dalyvio laisvė ribojama iki proceso veiksmo pabaigos. Tačiau praktikoje nors ir turint nutarimą ar nutartį dėl atvesdinimo, policijos pareigūnams nuvykus pas įtariamąjį, jį atvesdinti, jis gali atsisakyti ir priešintis pareigūnams. Esant tokiai situacijai, pareigūnai privalo labai atidžiai pasverti savo naudojamos prievartos veiksmus ir siekiamus tikslus prieš priverčiant jėga asmenį atvesdinti, nes žmogaus kūno neliečiamumas yra svaresnė vertybė.

Tačiau sunku nustatyti kokie policijos pareigūnų veiksmai proporcingi prieš įtariamųjų aktyvų ir pavojingą pasipriešinimą, kaip pvz., „vengdamas atvesdinimo, elgdamasis agresyviai, aktyviais veiksmais tyčia nepakludamas teisėtiems pareigūnų reikalavimams vykti į policijos komisariatą, panaudodamas fizinį smurtą, t. y. vedant jį suėmus už rankų, jis muistėsi, sukiojosi mėgindamas pargriauti pareigūnus, sukiodamas rankas priešinosi antrankių uždėjimui, keliu tyčia suduodamas smūgį pareigūnui į kairės kojos kelio vidinę pusę, jam nuo smūgio suklypus, užgriuvo ant jo savo kūnu, taip išsilaisvindamas ir pabėgdamas nuo policijos pareigūnų, po to vyresniajam tyrėjui sugavus ir mėginant uždėti jam antrankius, priešinosi jų uždėjimui, panaudodamas fizinį smurtą, pasipriešino valstybės tarnautojams, atliekantiems tarnybines pareigas, nesunkiai sutrikdė pareigūno sveikatą¹³⁷. Mano nuomone tokiu atveju pareigūnai galėjo panaudoti didesnę fizinę prievartą, nes įtariamieji siekė išvengti atsakomybės bei padarę nusikalstamą veiką ir tokiu elgesiu naudodami prievartą prieš pareigūnus, negali tikėtis gražaus elgesio, proporcingumo principas būtų pateisinamas.

Kaip minėjau anksčiau, atvesdinimas galimas tik tada, kai kaltinamasis neatvyksta į teismą be pateisinamos, t. y. svarbios priežasties. BPK 37 straipsnyje yra numatytos svarbios asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežastys. Kasacinėje nutartyje kaltinamasis dėl svarbios priežasties – sveikatos priežiūros įstaigos nustatytos ligos, dėl

---

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-118-976/2015

kurios asmuo negali atvykti pagal šaukimą, neatvyko į teismo posėdį. Nors teismui buvo žinoma, kad jis buvo operuotas, jam buvo taikomas lovos režimas ir jo transportavimas negalimas, tačiau priėmė nutartį atvesdinti. Esant šiai svarbiai priežastiai, teismas neturėjo pagrindo priimti nutartį jį atvesdinti. LAT konstatavo, kad priimdamas tokią nutartį teismas pažeidė BPK 37 ir 142 straipsnių reikalavimus. Taip pat pažymėjo, kad konfliktas tarp pareigūnų ir kaltinamojo prasidėjo, kai pareigūnai pradėjo grasinti, kad jį į teismą pristatys jėga, o šis nesileido aprenngiamas¹³⁸. Taigi, esant tokioms aplinkybėms pareigūnai neturėjo teisės naudoti prievartos, kad baudžiamąjį nusižengimą padaręs asmuo būtų pristatytas į teisiamąjį posėdį.

Asmeniui nevykdant procesinės pareigos – nedalyvavus procese gali būti paskirta iki 30 MGL dydžio bauda. Byloje Teismas paskyrė 5 MGL dydžio baudą ir atvesdinimą į kitą teismo posėdį. Teismas pažymėjo, kad „jei byloje dalyvaujančiam asmeniui teismo šaukimas nėra įteiktas, tai nėra pagrindo daryti ir išvados, kad šis asmuo apie bylos nagrinėjimą buvo tinkamai informuotas. Nagrinėjamu atveju nustatyta, kad nei apie 2014-06-25, nei apie 2014-07-09 vykusius teisiamuosius posėdžius kaltinamasis V. J. nebuvo informuotas tinkamai, nes jam teismo šaukimai neįteikti. Policijos pareigūno tarnybiniame pranešime nurodytos aplinkybės, kad galimai kaltinamojo buvimo vietos adresu kažkas krebždėjo už durų ir kaltinamojo automobilis buvo to namo kieme, neįrodo, kad V. J. buvo namuose ir piktybiškai neatidarė durų“¹³⁹. Atsižvelgiant į tai, nėra pagrindo daryti išvados, kad kaltinamasis vengė atvykti į teismo posėdį. Taip pat apylinkės teismas prieš skirdamas baudą, turėjo išnaudoti kitas procesines galimybes užtikrinant kaltinamojo dalyvavimą teisiamajame posėdyje, pvz., skirti atvesdinimą, ir tik nepavykus jo atvesdinti, galvoti apie griežtesnių priemonių taikymą. Šiuo atveju atvesdinimas buvo paskirtas ta pačia nutartimi kaip ir bauda, todėl apeliacinės instancijos teismas padarė išvadą, kad bauda kaltinamajam buvo paskirta nepagrįstai.

BPK 144 straipsnyje reglamentuojamas pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas, kurio taikymas gali sukelti proporcingumo principo laikymosi problemų. Pavyzdžiai lyginamajam tyrimui yra asmens kūno audinių, išskyrų dalelės (kraujo, plaukų, nagų, seilių ir pan.), kvapo arba individualūs asmens duomenys (rankų, kojų, dantų pėdsakų, balso, rašysenos). Ši prievartos priemonė taikoma, kai reikia patikrinti, ar asmenys nėra palikę pėdsakų įvykio vietoje ar ant daiktų. Problemos prasideda kai asmuo nesutinka geranoriškai duoti lyginamųjų pavyzdžių. Pavyzdžiui, pareigūnams paprašius,

---

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-219/2007

¹³⁹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 liepos 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-374-768/2015

asmuo nesutinka duoti seilių mėginio lyginamajam tyrimui, tačiau pareigūnai negali priversti asmens išsižioti ir naudoti prievartos veiksmų. Tokiu atveju yra trukdoma ikiteisminiam tyrimui, todėl prokuroras gali priimti motyvuotą nutarimą dėl tokio pavyzdžio lyginamajam tyrimui paėmimo. Po tokio nutarimo asmuo negali nepaklusti šiam sprendimui. Asmeniui vėl atsisakius duoti pavyzdžius palyginimui, pareigūnai gali juos pasiimti naudodami prievarta. Laikantis proporcingumo principo šiuo atveju, turi būti pakviesti atitinkami specialistai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kurie padėtų taikyti tokią procesinę prievartos priemonę ir užtikrintų jos teisėtumą. Svarbu, kad taikoma prievarta išgaunant pavyzdžius iš asmens būtų ne per didelė ir nesukeltų pavojaus žmogaus sveikatai ar neįžeistų žmogaus orumo. Išnagrinėjus „liteko“ ir „infolex“ teismų sprendimų duomenų bazėse esančias baudžiamąsias bylas, susijusias su BPK 144 straipsniu, nepastebėta dažnų pažeidimų.

Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje buvo skundžiami pareigūno veiksmai, kad įtariamojo balso lyginamieji pavyzdžiai buvo paimti pažeidžiant BPK reikalavimus, nes apklausos metu, jis buvo klausinėjamas įvairiomis temomis, o pareigūnas pokalbio neprotokolavo. Vėliau įtariamasis sužinojo, kad tokiu būdu jo pokalbis buvo slapta įrašytas ir vėliau buvo atlikta balso ekspertizė. Teismas pažymėjo, kad apeliantas ikiteisminio tyrimo metu nesutiko pateikti lyginamuosius balso pavyzdžius. Taip pat konstatavo, kad nesant galimybės tiesiogiai iš įtariamojo gauti pavyzdžius lyginamajam tyrimui, pareigūnai gali juos gauti panaudojus kitas procesines prievartos priemones, numatytas BPK XII skyriuje¹⁴⁰. Atlikus slaptus tyrimo veiksmus gauti duomenys gali būti panaudoti lyginamajam tyrimui atlikti. Tačiau svarbu laikytis BPK reikalavimų ir šiuo atveju šių veiksmų sankcionavimo tvarka nebuvo pažeista.

Tačiau praktikoje nustatoma formalių šios priemonės taikymo pažeidimų. Vykdamas procesinę prievartos priemonę, visus atliekamus veiksmus ir įtariamųjų atsisakymus duoti pavyzdžius, prokuroras privalo užfiksuoti protokole, laikantis proporcingumo principo. Pavyzdžiui, apeliacinės instancijos teismas pritarė apylinkės teismo sprendimui nelaikyti įrodymu specialisto išvados dalies dėl psichotropinių medžiagų pėdsakų radimo įtariamojo dešinės rankos nuoplovoje, nes įtariamasis nepasirašė pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimo protokolo, be to jis neigė, kad nuoplovos nuo jo rankos buvo paimtos. Teismas pažymėjo, kad jei įtariamasis nesutiko duoti lyginamųjų pavyzdžių, tuomet prokuroras turėjo priimti atitinkamą nutarimą, kaip tai numatyta BPK 144 straipsnio 2 dalyje, tačiau tokio nutarimo byloje nėra. Be to jei

---

¹⁴⁰ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-598-579/2012.

įtariamasis atsisakė pasirašyti protokolą, tai jame turėjo būti padaryta atitinkama atžyma, kaip tai numatyta BPK 179 straipsnio 3 dalyje, tačiau ir tokios atžymos nėra¹⁴¹. Todėl šie duomenys gauti neteisėtu būdu, nes buvo pažeistos įtariamojo teisės. Kitoje byloje teisėjų kolegija nurodė, kad teismas turi ne tik konstatuoti pažeidimus, bet ir juos įvertinti, ar jis yra formalus ar esminis BPK pažeidimas, kuris suvaržė įstatymų garantuojamas kaltinamojo teises ar sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį. Kasacinėje nutartyje, teismas pažymėjo, kad „BPK 144 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog dėl pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimo turi būti surašomas protokolas, tačiau dėl B. T. pirštų atspaudų paėmimo jo nėra, yra tik B. T. daktiloskopinė kortelė“¹⁴².

Nors įstatymas leidžia panaudoti fizinę jėgą taikant procesines prievartos priemones tik tiek, kiek būtina trukdymams pašalinti, tačiau nenurodo konkrečių veiksmų, kuriuos pareigūnai gali atlikti ir kokie veiksmai laikomi trukdymu. Kiekvienu atveju privaloma įvertinti visas aplinkybes ir pasverti ketinamą panaudoti fizinę jėgą ir asmens patiriamus kankinimus, negalima žeminti žmogaus orumo labiau negu reikia. Problema yra ta, kad tam tikra procesinė prievartos priemonė nukreipta prieš konkretų asmenį, gali būti skirtingai suprantama kaip pažeidžianti jo orumą. Toks skirtingas supratimas priklauso nuo pačio asmens moralinių vertybių ir fizinių parametrų.

Proporcingumo principo laikymasis labai svarbus ir taikant Europos arešto orderį (toliau – EAO). Būtina vertinti EAO proporcingumą, nes kyla rizika stipriai suvaržyti pagrindines žmogaus teises ir laisves, kas sukelia rimtą problemą. Nuo pat pirmųjų EAO taikymo akimirkų, tai tampa procesine prievartos priemone, nes asmuo, dėl kurio išduodamas EAO, beveik visada yra suimamas. BPK 72 straipsnio 1 dalyje yra numatyta bendroji taisyklė, asmenys, kuriuos prašoma išduoti iš Lietuvos Respublikos arba perduoti Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal EAO, suimami Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ir šiame Kodekse numatytais pagrindais. Taip pat 4 dalyje nurodyta, kad asmenims, kuriuos prašoma išduoti iš Lietuvos Respublikos arba perduoti Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal EAO, gali būti taikomos ir kitos šiame Kodekse numatytos kardomosios priemonės, jeigu jų pakanka užtikrinti, kad asmuo nepabėgtų (nepasislėptų) nuo Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų. Tačiau praktikoje kitos kardomosios priemonės netaikomos, dažniausiai yra skiriamas suėmimas. Kaip teigia G. Goda, kiekvienu atveju taikant procesinės prievartos priemonę, toks

---

¹⁴¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-685-366/2013

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2010

taikymas turi būti pagrįstai įvertinamas proporcingumo principo kontekste. Taikant EAO aktualus horizontalusis proporcingumo vertinimas, kuris atliekamas tarp dviejų valstybių narių teisminių institucijų. Proporcingumas analizuojamas, kai vienoje valstybėje narėje kyla poreikis taikyti tam tikrą procesinę prievartos priemonę, pvz., sulaikymą, asmeniui, kuris yra kitos valstybės pilietis¹⁴³. Tokiu atveju, svarbu įvertinti, ar taikant tarptautinę procesinę prievartą nebus nepagrįstai suvaržomos pagrindinės asmens teisės ir laisvės ir, ar taikoma prievartos priemonė bus adekvati siekiamam tikslui.

Subjektas, išduodantis EAO, visada privalo įvertinti prašomos taikyti priemonės proporcingumą. EAO proporcingumo testą, kaip ir kitų procesinių priemonių taikymo atveju, galima atlikti atsakant į tris klausimus. Ar taikant EAO gali būti pasiekti tikslai, dėl kurių prašoma išduoti asmenį; ar šių tikslų negalima pasiekti taikant švelnesnes priemones; ar rezultatas, gautas taikant EAO, bus pakankamai reikšmingas palyginti su asmens, kurį bus prašoma išduoti taikant EAO, patiriamais suvaržymais. Taikant EAO nesilaikant proporcingumo testo, sukeliama praktinės problemos. Pirmiausia, nors nusikalstama veika, dėl kurios išduodamas EAO, formaliai atitinka Pagrindų sprendimo 2 straipsnį, tačiau toks išdavimas konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis gali būti akivaizdžiai neproporcinga priemonė¹⁴⁴. Viena ryškiausių problemų yra, kad EAO išduodamas dėl mažareikšmių veikų, kurios tik formaliai atitinka Pagrindų sprendimą. Neproporcingo EAO išdavimo problema aktuali ne tik Lietuvai, bet ir kitoms ES šalims. Pavyzdžiui, Prancūzijoje – dėl dviejų padangų vagystės, Ispanijoje dėl 100 eurų vertės banknoto pagaminimą, Italijoje – dėl kelių paršelių vagystės, Lietuvoje – už 200 litų vertės stiklo sudaužymą, ar dviračio pagrobimą ir pan. Tokiems EAO išdavimams suteikia laisvą kelią nustatytos žemos laisvės atėmimo ribos. Antra, neproporcingas EAO išdavimas yra tuomet, kai asmuo išduodamas, nesvarstant apie alternatyvių priemonių taikymo galimybes jam ir nepakankamai pasirengus ikiteisminiam tyrimui. Europos Komisija yra nurodžiusi, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje garantuojamos asmens teisės į greitą procesą, kai kardomojo kalinimo terminai yra pernelyg ilgi, kontekste „EAO vykdančios valstybės narės gali prieštarauti priemonei, kuria siekiama skubiai perduoti asmenims, kad jie galėtų dalyvauti teismo procese, jeigu yra grėsmė, kad šie asmenys vėliau turės ne vieną mėnesį laukti teismo proceso užsienio laisvės atėmimo vietoje, užuot likę namų aplinkoje, kol išduodančiosios šalies institucijos pasirengs teismo

---

¹⁴³ DEŠRIŪTĖ J.; RIMŠELIS E. *Europos arešto orderio proporcingumo testas baudžiamajame procese. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakulteto. Baudžiamoji justicija ir verslas* p. 455.

¹⁴⁴ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-26]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32002F0584>>

procesui”¹⁴⁵. Taip pat pasitaiko atvejų, kai EAO išduodamas praėjus neproporcingai ilgam laikui nuo veikos padarymo ar baudmės paskyrimo. Populiarus to pavyzdys, kuris dažnai minimas teisės doktrinoje yra byla prieš olandų vaisių pirklių C. Disselkoeņą. 1997 m., šis asmuo buvo apkaltintas mokesčių sukčiavimu Lenkijoje. Ikitaisminio tyrimo metu, trumpam laikui jis buvo suimtas, vėliau paleistas už užstatą bei jo teisės į bendrovę laikinai apribotos. Tačiau 2011 m. Lenkija išdavė EAO Olandijai dėl tos pačios nusikalstamos veikos ir teigė, kad asmuo visus šiuos 14 metų slėpėsi nuo ikiteisminio tyrimo¹⁴⁶. Atsižvelgiant į šią situaciją, galima daryti išvadą, kad labai svarbu įvertinti laiką, kuris praėjo nuo nusikalstamos veikos prieš išduodant asmenį pagal EAO.

Pagal Lietuvos teisinį reguliavimą, proporcingumas tikrinamas tik EAO išdavimo stadijoje. BPK 69¹ straipsnio 3 dalyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra ar apygardos teismas, sprendami dėl EAO išdavimo, įvertina, ar asmens perdavimas pagal Europos arešto orderį atitiktų proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principus atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo pavojingumo pobūdį ir mastą, įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo asmenybę. Šis proporcingumo tikrinimas atliekamas, kai EAO išduodamas dėl baudžiamojo persekiojimo inicijavimo ir dėl laisvės atėmimo baudmės vykdymo. Dėl EAO išdavimo ir asmens perėmimo pagal EAO taisyklėse yra numatytas papildomas kriterijus – padarytos turinės žalos dydis, į kurį reikia atsižvelgti vertinant EAO išdavimo dėl baudžiamojo proceso inicijavimo proporcingumą. Svarbu paminėti, kad šis kriterijus privalomas kai nusikaltimas yra nesunkus. Ši nuostata rodo, kad Lietuvoje siekiama išvengti anksčiau minėtos problemos - išduodamas EAO dėl nusikalstamos veikos, kuri tik formaliai atitinka Pagrindų sprendimo 2 straipsnį, tačiau konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis gali būti aiškiai neproporcinga priemonė. Lietuvos teismų sprendimuose vyrauja gana aiški nuomonė, kad proporcingumo testas atliekamas tik išduodant EAO. Taigi, išduodančioji valstybė narė netiria EAO nurodytų nusikaltimų aplinkybių ir kaltės įrodymų, nereikalauja pateikti duomenų, kurie įrodo asmens kaltę. Toks elgesys pateisinamas tuo, kad proporcingumo testas sukeltų nepasitikėjimą tarp valstybių narių ir tai gali lemti mažesnę šios procedūros veiksmingumą. Proporcingumo testas reikalingas ne tik siekiant išvengti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo, bet ir todėl, kad išduotas EAO gali turėti įtakos kitiems ikiteisminiams tyrimams ir sunkinti jo padėtį. Pavyzdžiui, byloje teismas sprendamas klausimą dėl asmens suėmimo,

---

¹⁴⁵ Europos Komisijos 2011 m. birželio 14 d. Žalioji knyga „tarpusavio pasitikėjimo Europos teisingumo erdvėje didinimas. Žalioji knyga dėl ES baudžiamojo teisingumo teisės aktų taikymo laisvės atėmimo srityje”. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0327>>

¹⁴⁶ DEŠRIŪTĖ J.; RIMŠELIS E. *Europos arešto orderio proporcingumo testas baudžiamajame procese*. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakulteto. Baudžiamoji justicija ir verslas p. 455.

nurodė, kad „Vokietijos Federacinėje Respublikoje buvo išduotas Europos arešto orderis dėl R. V., galimai padariusio nusikalstamas veikas, perdavimo. Šios aplinkybės, skundą nagrinėjančio teismo nuomone, leidžia pagrįstai manyti, kad būdamas laisvėje R. V. gali siekti išvengti jam galimai gresiančios griežtos laisvės atėmimo bausmės ir bėgti (slėptis) nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo”¹⁴⁷ Taigi, EAO gali daryti įtaką bylai, tiesiogiai nesusijusiai su konkrečiu EAO.

Tačiau Lietuvos teismų praktikoje galima nustatyti tam tikrų proporcingumo testo atlikimo atvejų, kaip pvz., LAT pažymėjo, kad „pagal Europos arešto orderį perduoto asmens baudžiamosios atsakomybės ribas pirmiausia apibrėžia ne prašyme perduoti asmenį nurodomas baudžiamojo įstatymo straipsnis, dalis ar punktas, o veiksmai (ar neveikimas), už kuriuos yra prašoma perduoti asmenį baudžiamosios atsakomybės pritaikymui”¹⁴⁸. Taigi, LAT pradeda formuoti teisingą praktiką, kad išduodant EAO turi būti atliekamas faktinės situacijos ir turinio vertinimas, t. y. reikalavimas atlikti proporcingumo testą.

Taigi, išduodant EAO, privaloma atlikti proporcingumo testą dėl glaudžios sąsajos su procesinės prievartos taikymu bei pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo grėsme. Lietuvos teismų praktikoje vyrauja formalus proporcingumo testo atlikimas tik išduodant EAO, prioritetas teikiamas valstybių narių tarpusavio pasitikėjimui. To turi būti išvengta kilus akivaizdžiai pagrindinių pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo grėsmei.

Nors BPK 11 straipsnio 2 dalis leidžia naudoti fizinę jėgą būtiniams atvejams, tačiau išanalizavus EŽTT ir Lietuvos teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad taikoma prievarta yra didesnė nei leidžia įstatymas. Įstatymo leidėjas nenurodęs fizinės jėgos naudojimo ribų, todėl kiekvienu atveju sunku nustatyti, ar buvo atlikti žmogaus orumą žeminantys veiksmai. Kiekvienas asmuo orumą supranta skirtingai pagal savo vertybes.

---

¹⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-138-202/2015

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2009

Išvados

1. Tiesės doktrinoje nėra vienos proporcingumo principo sampratos, kuria būtų laikomasi praktikoje. Todėl galima teigti, kad proporcingumas daugiareikšmė sąvoka, kuri įgauna skirtingą turinį ir prasmę priklausomai nuo konkretaus konteksto, kuriame ji taikoma. Proporcingumo principas tai per didelės prievartos uždraudimo principas. Todėl šio principo reikšmė yra svarbi pačiam įtariamajam, nes šis principas užtikrina jo teisių ir laisvių apsaugą taikant jam tam tikras procesines prievartos priemones. Proporcingumo nustatymo būdai nustato minimalius reikalavimus, kuriais subjektas privalo vadovautis prieš taikydamas konkrečias žmogaus teises varžančias prievartos priemones. Proporcingumo principą galime nustatyti naudojant du būdus: vertikalųjį ir horizontalųjį. Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje formuojamas vertikaliojo proporcingumo nustatymo metodas.

2. Pagrindiniai proporcingumo principo kriterijai: pusiausvyra, tinkamumas, būtinumas, pagrįstumas ir teisėtumas. Tačiau teismai nagrinėdami baudžiamąsias bylas dėl proporcingumo laikymosi formuoja ydingą praktiką, nes nustatinėja tik vieną ar kelis kriterijus, o ne jų visumą.

4. Išstudijavus teismų praktiką dėl kardomųjų priemonių taikymo, daroma išvada, jog formuojama netinkama praktika. Dažniausiai proporcingumo principo nesilaikoma sprendžiant dėl kardamosios priemonės taikymo ilgo termino ir jos pratęsimo klausimus.

5. Neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės intensyviausiai varžo žmogaus teises ir laisves, nes įsibraunama į privačią žmogaus gyvenimo erdvę. Kiekvieną kartą būtina atsakingai įvertinti ketinamo sekti objekto specifiką, individualiai vertinti įsibrovimo į privatų gyvenimą apimtį ir pirmiausia spręsti dėl mažiausiai žmogaus teises ribojančio šios prievartos priemonės taikymo būdo. Iš išnagrinėtų bylų, nustatyta, kad įgaliotieji subjektai gana atsakingai vertina šių priemonių taikymo galimybes.

6. Proporcingumo principas reikalauja, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus tikslus bei negali varžyti asmens labiau negu reikia. Todėl kiekvienas skirtingas atvejis turi būti vertinamas skirtingai, sprendžiamas nusikalstamų veikų proporcingumas. Nustatant nusikalstamų veikų proporcingumą, atsižvelgiama į

gresiančios bausmės dydį, BK tam tikro skyriaus nusikaltimai negali būti vertinami vienodai su nusikalstamomis veikomis kitame BK skyriuje, nes kiekvienas BK skyrius saugo skirtingas vertybes, kurių lyginti negalima.

7. Tam, jog nuosavybės teisių apribojimas būtų proporcingas, jis turi atitikti padaryto pažeidimo sunkumą, sankcija turi atitikti veikos sunkumą, už kurią yra numatyta ir skiriama, t. y. deklaravimo reikalavimo neįvykdymą, o ne tam tikros preziumuojamos, tačiau nenustatytos veikos, pvz., pinigų plovimo sunkumą. LAT, priimdamas nutartis atsižvelgia į EŽTT jurisprudenciją ir formuoja naują praktiką baudžiamosiose bylose dėl turto konfiskavimo.

8. Nors įstatymas leidžia panaudoti fizinę jėgą taikant procesines prievartos priemones tik tiek, kiek būtina trukdymams pašalinti, tačiau nenurodo konkrečių veiksmų, kuriuos pareigūnai gali atlikti. Iš analizuotų situacijų daroma išvada, kad kiekvienu atveju pareigūnai atlikdami tam tikras procesines prievartos priemones, privalo siekti tam tikro balanso tarp naudojamos fizinės jėgos ir siekiamo tikslo.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

Tarptautiniai:

1. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987; [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-07-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0DD705F93CDD>>
2. Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-26]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32002F0584>>

Nacionaliniai:

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 patvirtintų „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės“ (Valstybės žinios, 2015, Nr. I-306).

Konstitucinio Teismo doktrina

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. *nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. *nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio*

- pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „*Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*“
  10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „*Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija, 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*“
  11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „*Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios Nr. 01-04*
  12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, *Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., rugsėjo 16 d. Redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 157 straipsnio (2002 m. kovo 14 d. redakcija su 2010 m. rugsėjo 21 d. pakeitimu) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nr. KT7-N4/2016

Specialioji literatūra

14. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I tomas*, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003.
15. BAKAVECKAS, A.; DZIEGORAITIS, A., DZIEGORAITIENĖ, A., *Lietuvos administracinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
16. BUČIŪNAS, Gediminas. *Slaptas sekimas, teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2012
17. DEŠRIŪTĖ J.; RIMŠELIS E. *Europos arešto orderio proporcingumo testas baudžiamajame procese*. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakulteto. Baudžiamoji justicija ir verslas
18. GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2014.
19. GODA, G., „Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė”: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus Universitetas, 1995.
20. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis, Vilnius, 2011.
21. LEONAITĖ, E., *Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
22. LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
23. LOSIS, E., *Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones, Baudžiamasis procesas: nuo įrodinėjimo iki teorijos*, Vilnius 2011.
24. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.

25. ŠVEDAS, G. *Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiama už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius, 2014.
26. VYSOCKIENĖ, L., *Prieglobsčio prašytojų sulaikymas tarptautinėje teisėje ir valstybių praktikoje*. Jurisprudencija, 2002, t. 32(24).
27. BARAK, A. *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
28. BOGDANDY, A. *European integration and international co-ordination: Studies in Transnational Law in Honour of Claus Dieter Ehlermann*. Kluwer academic publishers. 2002.
29. CHRISTOFFERSEN, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009
30. LENCKNER, T. *The Principle of Interest Balancing as a General Basis of Justification*. Brigham Young University Law Review, 1986.
31. REIMANN, M.; ZEKOLL, J. *Introduction to German Law*. 2nd edition. Kluwer Law International, 2005.
32. STERN, K. *Der Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Vol. 1, 2nd ed. 1984, p. 863; Emiliou, N. *The principle of proportionality in European Law- A Comporative Study*. Reimann, M.; Zekoll, J. *Introduction to German Law*. 2nd edition. Kluwer Law International, 2005.
33. Timmermann, P. *Proportionalitetspricippet*. Copenhagen: Jurist-og Okonomforbundets Forlag, 2000.
34. TRIDIMAS, T. *The General Principles of EU Law*. Norfolk: Oxford University Press, 2006.

Teismų praktika:

Tarptautinių teismų:

35. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1978 m. spalio 12 d. sprendimas Arrowsmith prieš Jungtinę Karalystę byloje, Nr. 7050/75.
36. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1979 m. balandžio 26 d. sprendimas Sunday Times prieš Jungtinę Karalystę byloje, Nr. 6538/74.
37. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76

38. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76
39. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1980 m. lapkričio 6 d. sprendimas Guzzardi prieš Italiją byloje, Nr. 7367/76
40. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1983 m. lapkričio 23 d. sprendimas Van der Musselle prieš Belgiją byloje, Nr. 8919/80
41. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1985 m. kovo 25 d. sprendimas Barthold prieš Vokietiją byloje, Nr. 8734/79
42. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1991 m. lapkričio 27 d. sprendimas Kemmache prieš Prancūziją byloje, Nr. 14992/89
43. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1996 m. birželio 25 d. sprendimas Amuur prieš Prancūziją byloje, Nr. 19776/92
44. Europos Žmogaus teisių Teismas. 1998 m. kovo 25 d. sprendimas Kopp prieš Šveicariją byloje, Nr. 23224/94
45. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2000 m. gruodžio 21 d. sprendimas. Cabala prieš Lenkiją byloje, Nr. 33492/96.
46. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2000 m. liepos 31 d. sprendimas Jėčius prieš Lietuvą byloje, Nr. 34578/97;
47. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2002 m. gruodžio 18 d. sprendimas N.C prieš Italiją byloje, Nr. 24952/94
48. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2002 m. kovo 21 d. sprendimas Stašaitis prieš Lietuvą byloje, Nr. 47679/99;
49. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2006 m. gegužės 4 d. sprendimas Ambruszkiewicz prieš Lenkiją byloje Nr. 38797/03.
50. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2008 m. kovo 18 d. sprendimas. Ladent prieš Lenkiją byloje, Nr. 11036/03
51. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas Ismayilov prieš Rusiją byloje Nr. 30352/03
52. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2009 m. vasario 5 d. sprendimas Gabrić prieš Kroatiją byloje Nr. 9702/04
53. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2010 m. birželio 1 d. sprendimas Gafgen prieš Vokietiją byloje Nr. 22978/05
54. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2011 m. kovo 15 d. sprendimas Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą byloje Nr. 32293/05

55. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. balandžio 10 d. sprendimas Silickienė prieš Lietuvą byloje, Nr. 20496/02
56. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. gruodžio 11 d. sprendimas Venskutė prieš Lietuvą byloje, Nr. 10645/08
57. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2012 m. liepos 31 d. sprendimas Drakšas prieš Lietuvą byloje, Nr. 36662/04;
58. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2015 m. sausio 15 d. sprendimas Dragojević prieš Kroatiją, byloje Nr. 68955/11
59. Europos Žmogaus teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas Gedrimas prieš Lietuvą byloje Nr. Nr. 21048/12

Nacionalinių teismų:

60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-219/2007
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2009
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 22 d. k nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2010
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-6/2013
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-6/2013
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-519/2013
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-395/2013.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. spalio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348/2013
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-307/2014
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-390/2014;
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2015

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, Plenarinė sesija. 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015
72. Lietuvos aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372-942/2015
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-118-976/2015
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugpjūčio 24 d. Aktualūs Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio (Teisė į laisvę ir saugumą) taikymo baudžiamajame procese aspektai Nr. ŽT-B-44. Teismų praktika. 2016
75. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2005 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-17-2005.
76. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2005 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-204/2005.
77. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2006 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119/2006.
78. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2006 m. rugpjūčio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119/2006.
79. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-184/2011.
80. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. liepos 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-247/2012.
81. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-65/2013
82. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-248/2013
83. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-35/2013
84. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. gruodžio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-183/2014
85. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-241/2014
86. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. balandžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-55-307/2015

87. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-138-202/2015
88. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-32-495/2015
89. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-32-495/2015
90. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. liepos 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-167-453/2015.
91. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-225-449/2015
92. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2016 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-52-483/2016
93. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2008 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-814-495/2008
94. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2009 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-458/2009
95. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-148-318/2011.
96. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-201-282/2011
97. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1115-193/2011
98. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. liepos 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-538-387/2012
99. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2012 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-598-579/2012.
100. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-685-366/2013
101. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-33-345/2014
102. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-491/2015
103. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-977-478/2015

104. Panevėžio apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 liepos 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-374-768/2015
105. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. rugpjūčio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1579-383/2015
106. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2016 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-182-1020/2016

Kita praktinė medžiaga

107. Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-08-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>>.
108. Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt>>
109. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. 2014-2015 metų nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika. Statistika pagal ITĮ. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamos veikos padarymu (Forma 30) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistinesataskaitos/wpcontent/themes/ird/reports/txt_file.php?f_v=data/1_201512_lt/f-30-iti-201512.data.txt&ff=%3C%21--%7C30-ITI%7C18%7C%3E&ttDuomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotus%20asmenis%2C%20įtariamus%20%28kaltinamus%29%20nusikalstamu%20veikų%20padarymu%20%28Forma_30-ITI%29>
110. Der Deutsche Verband der Strafprozessordnung, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>
111. Der Bundesverband des Strafgesetzbuches, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>;
112. Kriminaalkoodeksi Eesti Vabariik, 2014. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>;
113. Code penal de la Republique Francais, 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>;

114. Straffeloven for Kongeriget Danmark, 2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-20].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>
115. Europos Komisijos 2011 m. birželio 14 d. Žalioji knyga „tarpusavio pasitikėjimo Europos teisingumo erdvėje didinimas. Žalioji knyga dėl ES baudžiamojo teisingumo teisės aktų taikymo laisvės atėmimo srityje“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0327>

Santrauka

Magistro darbe „Proporcingumo principas baudžiamajame procese“ nagrinėjamas vienas svarbiausių baudžiamojo proceso teisės principų – proporcingumo principas. Darbas pradamas atskleidžiant šio principo sampratą Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje, trumpai apžvelgiami šio principo panašumai ir skirtumai užsienio valstybėse. Pasitelkiant istorinį metodą, analizuojama proporcingumo principo raidos ypatumai bei apibūdinama jo reikšmė. Siekiant kuo aiškiau ir išsamiau atskleisti proporcingumo principo koncepciją, nagrinėjami šio principo nustatymo būdai ir vertinimo kriterijai. Magistro darbe nurodomos problemos, kylančios panaudojus fizinę jėgą taikant procesines prievartos priemones.

Darbe didelis dėmesys teikiamas proporcingumo principo laikymuisi taikant griežčiausias kardomasias prievartos priemones ir neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones bei laikiną sulaikymą. Tam, kad asmenų teisės ir laisvės nebūtų per griežtai ir nepagrįstai suvaržomos, svarbu kiekvienu atveju įvertinti taikomos prievartos priemonės būtinumą. Buvo nagrinėjama teismų praktika, ar pagrįstai buvo taikomos šios procesinė prievartos priemonės, ar buvo laikomasi jų taikymo trukmės ir pratęsimo sąlygų. Siekiant gilesnio temos pažinimo, proporcingumo principo reglamentavimas iliustruojamas praktiniais pavyzdžiais.

Magistro darbas buvo rašomas remiantis tarptautiniais teisės aktais Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei šį teisės aktą aiškinančia Europos žmogaus teisių jurisprudencija ir įvairia specialiąja literatūra. Darbe taip pat buvo naudojamos Lietuvos Respublikos įstatymais, rekomendacijomis bei nacionalinių teismų sprendimais.

Magistro darbas yra naudingas asmenims, kurie specializuojasi baudžiamosios teisės srityje, teisės studentams bei asmenims, kurių teisės ir laisvės yra ribojamos.

Darbo pabaigoje yra pateikiamos nagrinėjant temą prieitos išvados.

Summary

The Principle of Proportionality in Criminal Proceedings

The master's thesis "The Principle of Proportionality in Criminal Proceedings" examines one of the major principles of criminal law – the principle of proportionality. The present thesis begins with revealing the principle's conception in the criminal justice system of Lithuania and presenting a short review of the principle's differences and similarities in foreign countries. The historical method is used to analyse the peculiarities of the principle's development and present a description of its significance. The evaluation criteria and means of determination of the principle are examined with a view of exposing the conception of the principle as clearly and comprehensively as possible. The proportionality of punishments is also analysed. The present master's thesis identifies the issues that arise with using physical force in implementing the means of procedural coercion.

The present thesis pays a lot of attention to observing the principle of proportionality in implementing the strictest measures of coercive supervision, means of non-public procedural coercion and temporary detention. In order to prevent excessive and unjustified restriction of individual rights, it is important to assess the necessity of the coercive measures in every case of their use. Judicial practice was assessed in terms of the legitimacy of implementing means of procedural coercion, as well as procedures for determining their duration and the circumstances of extension. In order to come to a better understanding of the topic, the regulation of the principle of proportionality is illustrated with practical examples.

The present thesis was written in accordance with international law, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European human rights jurisprudence that interprets this legal act, and special literature. The present thesis also makes use of the laws and recommendations of the Republic of Lithuania, as well as decisions of national courts.

The present master's thesis may be useful to individuals specialising in criminal law, law students and individuals whose rights and freedoms have been restricted.

The final part of the present thesis supplies conclusions reached during the assessment of the topic.